

TIJDSLIJN

Kinderen en stapelbouw in Vlaanderen

Colofon

Tijdslijn kinderen en stapelbouw in Vlaanderen

Deze tijdslijn werd gemaakt in het kader van het multidisciplinaire **BLOK onderzoek** dat tussen 2016 en 2019 gevoerd werd op de HOGENT. Ze toont verschillende belangrijke gebeurtenissen, veranderingen in wetgeving, referentievoorbeelden en maatschappelijke evoluties die mee bepaald hebben hoe stapelbouw een plaats kreeg doorheen de jaren in het Vlaamse woonlandschap. Elke pagina omvat één gebeurtenis. De kleurcode geeft aan om welk type gebeurtenis het gaat.

Auteurs: pwo BLOK-onderzoeksteam HOGENT (Jo Boonen, Marlies Marreel, Sven De Visscher, Griet Verschelden, Pieter Foré, Ruben Joye, Greet De Brauwere)

Vormgeving: Jo Boonen

Contact: met vragen of opmerkingen in verband met deze tijdslijn kan je altijd contact opnemen via de volgende wegen:

- **email:** jo.boonen@hogent.be (onderzoeksmedewerker)
marlies.marreel@hogent.be (onderzoeksmedewerker)
sven.devisscher@hogent.be (promotor)
- **website:** <http://blok.kids-gids.be>
- **facebook:** www.facebook.com/pwoblok
- **expertiseportaal HOGENT:** [https://expertise.hogent.be/nl/projects/sociaalruimtelijk-en-ontwerpend-onderzoek-naar-de-betekenisgeving-leefbaarheid-en-ontplooiingskansen-voor-kinderen-en-tieners-in-de-context-van-hoogbouw\(7b87709d-3dae-4d23-9b51-03a21dd4edcf\).html](https://expertise.hogent.be/nl/projects/sociaalruimtelijk-en-ontwerpend-onderzoek-naar-de-betekenisgeving-leefbaarheid-en-ontplooiingskansen-voor-kinderen-en-tieners-in-de-context-van-hoogbouw(7b87709d-3dae-4d23-9b51-03a21dd4edcf).html)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande toestemming van de auteurs en met duidelijke bronvermelding.

Legende

XXXX

Deelperiodes in de evolutie van het Vlaamse woonlandschap

XXXX

Beleidscontext en juridisch kader voor ruimtelijke ordening en architectuur in Vlaanderen

XXXX

Algemene maatschappelijke evoluties met invloed op het Vlaamse woonlandschap

XXXX

Onderzoek en literatuur betreffende kinderen en tieners in stapelbouw

XXXX

Binnenlandse referentievoorbeelden

XXXX

Buitenlandse referentievoorbeelden

Snelkoppeling naar 6 'deelperiodes' in de tijdslijn

Overzicht

... > 1914 - Voor-oorlogse periode

1853 > 1870 - Haussman in Parijs
1885 - Home Insurance Building
1888 - Familistère Godin
189x - Playground movement
1889 - Eerste huisvestingswet
1914 > 1918 - Wereldoorlog I
1915 - Cité Hellemans
1915 - Besluitswet heropbouw

1918 > 1939 - Interbellum

1919 - Oprichting NMGW
1922 - Wet Moyersoën
1924 - Wet m.b.t. gem. eigendom
1927 - Résidence Palace
1931 - Empire State Building
1935 - Oprichting NMKL
1937 > 1964 - Stapelbouw Luchtbal
1939 > 1945 - Wereldoorlog II

1945 > 1959 - Wederopbouw

1940 - Besluitswet Verwilgen
1946 - Wet op de stedenbouw
1947 > ... - Meer vrije tijd
1948 - Wet de Taeye
1949 - Wet Brunfaut
1950 > 1970 - Etrimo / Amelinckx
1950 > 1970 - Ontwikkeling kustlijn
1950 > ... - Veranderingen in vervoersmiddelen
1950 > 1980 - Grands Ensembles Parijs
1952 - Unité d'Habitation
1953 - Wet op krotopruiming
1956 - Pruitt Igoe
1958 - Wereldtentoonstelling Brussel
1959 - Groenebriel Gent

1960 > 1969 - Golden sixties

196x - (vernieuwing) Poptahof

1961 - Inkomensgrens sociale huisvesting
1962 - Besluitswet op de stedenbouw
1965 - Watersportbaan Gent

1970 > 1999 - Jaren '70, '80 en '90

1971 - Sint-Maartensdal Leuven
1966 > 1975 - Bijlmermeer
1972 - (K.B.) Gewestplannen
1958 > 1972 - Modelwijk Laken
1973 + 1979 - Oliecrisis
1973 - Grenfell Tower
1974 - Rabot Gent
1978 - Silvertoptorens Antwerpen
1978 - Child in the City (boek: C. Ward)
1978 - Onderzoek Lia Karsen
1979 - Europark Antwerpen
1979 - Internationale jaar van het kind
1979 - Kinderen in de stad (boek)
1979 - Leiekaai Gent
1989 - Kinderrechten
1992 - Beleid Vancouver
1996 - Decreet ruimtelijke ordening
1997 - Ruimtelijke structuurplannen
1997 - Decreet Vlaamse wooncode
1999 - Decreet ruimtelijke ordening

2000 > ... - Nieuwe millennium, heden

2005 - Woonbonus
2009 - Decreet grond- en pandenbeleid
2009 - Vertical Living Kids
2010 - Burj Khalifa
2010 - Groen Kwartier Antwerpen
2012 - Lange Velden Wondelgem
2016 - UP site Brussel
2016 - Beleidsplan Ruimte Vlaanderen
2016 - Hoogbouwnota Antwerpen
2016 - Vlaams Bouwmeester (L. Van Broeck)
2016 - pwo BLOK onderzoek
2017 - Ontwerprichtlijnen Victoria
2017 - Growing UP! in Toronto

Voor-oorlogse periode

Binnen België waren er voor de oorlog maar weinig voorbeelden te vinden van wat onder 'hoogbouw' te verstaan is. Dit kwam onder andere vanwege de weinige interesse vanuit burgerij en architectuur in deze bouwvorm.

Er zijn enkele voorbeelden te vinden uit eind 19e eeuw - begin 20e eeuw. Enkele filantropische rijken bouwden gezamenlijke huisvesting voor armere arbeiders (zie bv. Familistère Godin). De grootte van de gezamenlijke huisvestingsprojecten werd beperkt door de gebruikte materialen en bouwtechnieken.

In deze periode was echte stedenbouw nog volledig afwezig in België. Mensen woonden voornamelijk in de nabijheid van steden of dorpen vanwege de aanwezige voorzieningen en omdat er werk was. Het platteland was voor landbouwers of anderen die hier hun werk hadden.

Belangrijke gebeurtenissen:

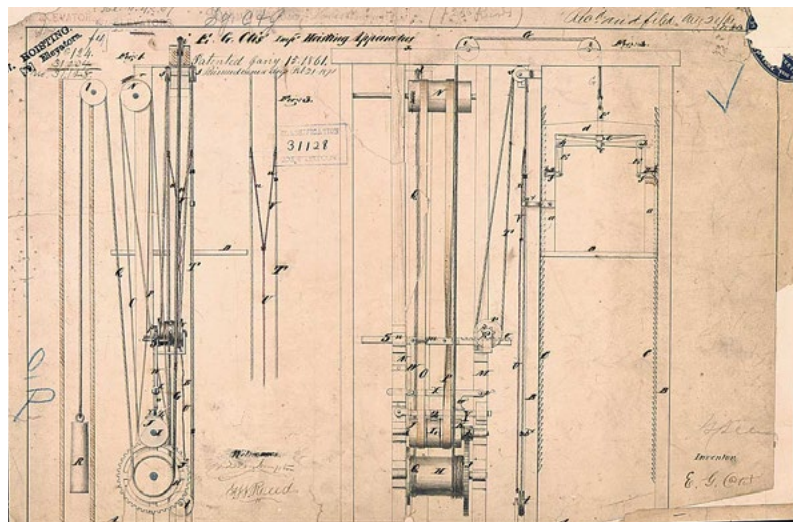
Tijdens de Industriële revoluties (rond 1800 en 1880) werden materialen zoals gietijzer, stoommachines, beton en staal ontwikkeld, die stapelbouw technisch veel eenvoudiger maakten en die het mogelijk maakten om ook hoger te bouwen. België was overigens het eerste land op het vasteland van Europa dat met de industriële revolutie te maken kreeg (na Groot-Brittannië).

De onafhankelijkheidsverklaring van België in 1830 en het ontstaan van de sociale kloof tussen de taalgebieden.

De ontwikkeling van de tractielift 1877 door Friedrich Kroepe maakte van stapelbouw een veel toegankelijker typologie.

Popp kaart (1842-1879) van Lebbeke en omgeving
(Bron: geopunt.be)

Het patent van E. Otis op zijn ontwerp voor de lift, 1861
(Bron: <https://en.wikipedia.org/wiki/Elevator#/media/File:ElevatorPatentOtis1861.jpg>)

1853 > 1870

Hausmann in Parijs

Georges-Eugène Hausmann (beter bekend als Baron Hausmann), was actief als ruimtelijk planner in Parijs onder keizer Napoleon III, specifiek in het Departement Seine. Hij is bekend van zijn gigantische renovatiewerken in Parijs, die ondertussen naar hem vernoemd zijn. Hoewel deze werken sterk bekritiseerd werden, zijn ze nog steeds zeer tekenend voor de ruimtelijke ordening van Parijs.

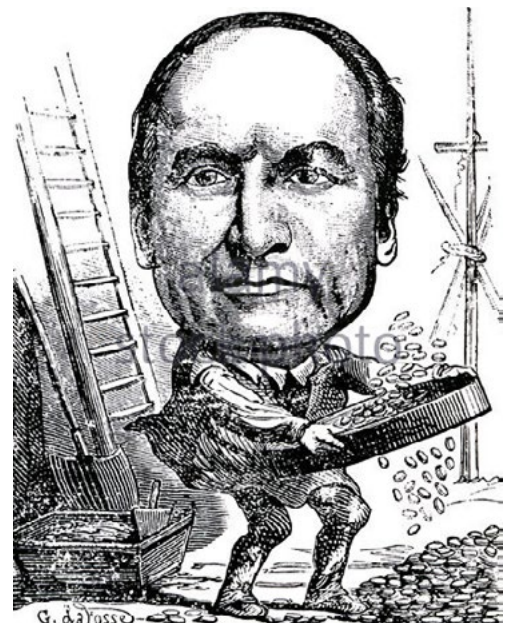
De werken werden gedaan om de sanering, watertoevoer en mobiliteit van Parijs te verbeteren. Dit gebeurde onder andere met het leggen van nieuwe, brede boulevards met aanliggende gebouwen in een zeer uniforme stijl en met dezelfde hoogte, het aanleggen van parken, vergroeningswerken in de straten, het bouwen van stations etc. Om deze werken te voltooien, werden naar Hausmann's eigen schatting zo'n 350.000 mensen gedelokaliseerd.

Deze werken bleven niet zonder kritiek. Enerzijds op de gigantische financiële kost en de vele onteigeningen die gedaan werden in het kader van de werken. Anderzijds ook omdat velen dachten dat er achter deze werken een militaire strategie zat. De boulevards zouden het namelijk mogelijk maken om opstanden snel de kop in te drukken.

De werken van Anspach in Parijs hebben als inspiratie gediend tot werken in vele andere Europese grootsteden, waaronder ook Brussel. Hier was het met name Anspach die ook grote werken opstartte zoals het overkappen van de Zenne en het trekken van grote lanen doorheen Brussel. Ook Anspach schuwde het slopen van woningen niet om zijn ideeën door te drijven.

Zicht op Boulevard Hausmann in Parijs. Let op de uniforme (gestapelde) gebouwen met dezelfde kroonlijsthoogte (Bron: <https://www.france-voyage.com/tourism/boulevard-hausmann-department-stores-2458.htm>)

Karikatuur van Hausmann, er werd veel kritiek gegeven op de financiële kost van zijn werken (Bron: <https://www.alamy.com/stock-photo/georges-eug%C3%A8ne-baron-hausmann.html>)

1885

Home Insurance Building

Architect: William Le Baron Jenney

Locatie: Chicago, USA

Hoogte: 55m (10 verdiepingen)

Dit is het eerste 'hoge' gebouw dat staal gebruikt in zijn bouwstructuur. Door velen wordt dit gebouw beschreven als de eerste echte wolkenkrabber. Het gebouw is belangrijk geweest omdat het voor velen de mogelijkheden toonde van staal, gewapend beton en de mogelijkheden ervan voor vernieuwende architectuur.

Oorspronkelijk was het gebouw 2 verdiepingen lager, maar in 1890 werd het gebouw met 2 verdiepingen verhoogd tot 55m. In 1931 werd het gebouw afgebroken en werd er in de plaats het Field-gebouw gezet.

Zicht op het Home Insurance gebouw (Bron: <https://chicagology.com/goldenage/goldenage076/>)

1888

Familistère Godin

In 1854 richtte Jean-Baptiste André Godin, een Franse industrieel en socialist, verschillende fabrieken op in Frankrijk en later ook in België. Als filantroop geloofde Godin erin dat de huisvesting enorm kon bijdragen tot de sociale stijging van zijn werknemers. Hij liet in Laken zijn familistère bouwen: een gebouw met 72 woonegelegenheden gebouwd rond een centrale koer.

Deze centrale koer was een ruimte voor collectieve activiteiten. De appartementen bevonden zich in 3 verdiepingen rond deze koer, welke overigens overdekt was.

In 1968 stopte de 'Société du familistère Godin' met zijn activiteiten, en werden er in het gebouw bureau's ondergebracht.

Een historisch beeld op het binnenplein van het Familistère
(Bron: <https://www.histoire-image.org/fr/etudes/palais-social-ouvriers>)

Een zicht op de koer in het centrum van de Familistère Godin te Laken (Bron: <http://www.courrier-picard.fr/39490/article/2017-06-26/2017-annee-utopique-au-familistere-de-guise>)

Playground movement

De beweging ontstond te Chicago in een tijd dat er vanuit ruimtelijk beleid een focus was op grote parken en boulevards, en minder aandacht voor kleinere publieke ruimtes. Het was een antwoord aan gebrekkige ruimte in de vuile en drukke stad, vooral in armere wijken.

In deze omgeving ontstonden verschillende bewegingen die het belang van dit soort publieke ruimten wilden duiden. Niet enkel vanuit de nood naar licht en lucht in de stad, maar ook vanuit het idee dat parken plaatsen waren van publieke dialoog. Daarnaast werd ook het belang voor kinderen en tieners erkend:

“Playground reformers believed that supervised play could improve the mental, moral, and physical well-being of children, and in the early twentieth century they expanded their calls into a broader recreation movement aimed at providing spaces for adult activities as well.”

Volgens enkele bronnen waren de ‘sand gardens’ (1885) in Boston het echte startpunt van de Playground Movement, geïnspireerd op Duitse ideeën. Naast deze sand-gardens waren er ook enkele publieke gymnasia die gebouwd werden. Eén deze ervan in Salem, Massachusetts (1821), wordt beschouwd als een van de eerste poging tot publieke speelruimte.

Naast de fysieke omvorming van de parken werden er ook georganiseerde activiteiten gehouden onder het toezicht van ‘trained play leaders’.

De Playground Movement ontstond wellicht uit een activistische groep van vrouwen in de jaren 1850, in een periode dat gender-ongelijkheid nog een hekel punt was, bijvoorbeeld ook op vlak van verantwoordelijkheden in stadsplanning.

Voorbeelden van parken die gegeven worden binnen de literatuur van de Playground Movement. Links: Swenie Playground | Rechts: Seward Park

1889

Eerste huisvestingswet

In de eerste huisvestingswet werd bepaald dat de staat enkele financiële maatregelen zou nemen om woningbezit te stimuleren. Dit moest het mogelijk maken voor armere arbeiders om ook eigenaar te kunnen worden van een woning. Wie voldoende gespaard had bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas kon bijvoorbeeld een goedkope lening krijgen om daarmee een woning te kopen.

Een groot deel van de doelstellingen van deze wet werden echter voorbijgeschoten (een kritiek die ook op de huidige woonbonus gegeven wordt). Je moest namelijk al behoorlijk wat geld hebben om aanspraak te kunnen doen op deze lening en dus waren het niet de armsten die bereikt werden met deze goedkope leningen.

1914 > 1918

Wereldoorlog I

Tijdens de eerste wereldoorlog werd er amper gebouwd in België (Bouwstop). Zoveel mogelijk mankrachten moesten ingezet kunnen worden om het land te verdedigen.

België weigerde het ultimatum van Duitsland om neutraal te blijven als het Duitse leger doorheen België richting Frankrijk zou trekken. Deze weigering leidde tot de invasie van België, met alle gevolgen van dien.

De oorlogsperiode zou een periode worden van zowel sociale, economische en politieke moeilijkheden, om nog maar te zwijgen van het verdere menselijke leed. In België werden verschillende steden verwoest, voornamelijk dan in de Westhoek en in bepaalde delen van Wallonië.

(Bron: <https://www.pritzkermilitary.org/explore/museum/digital-collection/view/oclc/918899408>)

1915

Cité Hellemans

Émile Hellemans was een stedenbouwkundige en architect die de cité Hellemans (ook bekend als les Vieux Blocs) ontwierp tussen 1906 en 1912. De cité zelf bestaat uit 6 parallelle straten in de Brusselse Marollenwijk en was op een manier een vorm van krotopruiming. Voorheen bestond de wijk uit vele kleine huisjes met gedeeld sanitair. De kwaliteit van deze omgeving werd sterk in vraag gesteld, en vroeg naar een sanering.

Cité Hellemans is één van de eerste 'sociale cités' bestaande uit 272 woningen. Interessant is dat deze wijk niet in een Brusselse buitenwijk gebouwd is, maar in het centrum van de stad. Daarnaast gaat het hier niet om een standaard bouwwerk, maar bevatten de woningen (gevels) bepaalde architecturale kwaliteiten van de Art-Nouveau.

Binnen de cité zijn er collectieve ruimtes voorzien voor kinderen en ouderen kunnen vanop de ruime terrassen de buurt in de gaten houden. Deze manier van bouwen was op dit moment nog vrij ongezien en men was nog zeer onzeker over het voorzien van collectieve voorzieningen.

De straten zijn gelegd met het idee van optimale bezonning van de terrassen en zijn vernoemd naar oude beroepen. De trappen werden maximaal gedeeld door 2 wooneenheden, en de woningen zelf waren zeer modern en goed voorzien voor de tijd.

Na de eerste wereldoorlog kwam de cité in het bezit van de sociale huisvestingsmaatschappij De Brusselse Haard.

Zicht op de cité en zijn verschillende straten

Zicht onder de verbindingsweg doorheen de cité.
(Bron beelden: https://fr.wikipedia.org/wiki/Cit%C3%A9_Hellemans)

1915

Besluitswet heropbouw

Heropbouw der vernielde Belgische Gemeenten

Deze wet van 15 augustus 1915 verplichtte door de oorlog vernielde steden om een algemeen plan van aanleg op te maken. Deze worden beoordeeld door de Koning en deputatie. De plannen zouden op hun beurt dienen als basis voor het goed- of afkeuren van bouwaanvragen. Ook werden er aan deze wet onteigeningsvoorwaarden gekoppeld, die onteigening mogelijk maakten bij het uitvoeren van het inrichtingsplan. Aan het niet naleven van deze wet werden sancties gekoppeld.

Deze besluitwet verviel voor de aangenomen gemeenten toen in 1919 de wet op de adoptie van de gemeenten van kracht werd. De wetten van 1940 en 1946 zullen verderbouwen op de principes van deze wet.

Interbellum

De tussenoorlogse periode was er een van economische en financiële onstabieleit en onzekerheid. Dit uitte zich ook in het woongedrag- en beleid. In de jaren '20 bestond er een tendens vanuit socialistische hoek om gezamenlijke woonprojecten te voorzien, maar dan voornamelijk onder de vorm van tuinvijken. Pas in de jaren '30 werd hoogbouw als mogelijke typologie overwogen (ook onder invloed van het CIAM). Dit werd nagenoeg altijd gecounterd door een focus en stimulans van het individuele woningbezit (vanuit christelijke 'zuil'). Deze zette zich af tegen stapelbouw omwille van de 'ongeschiktheid voor het gezinsleven'.

Vanaf 1925 bestond er een economische heropleving, Brusselse rijkere tonen interesse in de moderne, goed voorziene hoogbouw. Voor velen blijft dit echter nog onbetaalbaar. Stapelbouw was met andere woorden iets voor de rijkere enerzijds, en anderzijds voor de mensen die in sociale huisvesting terecht kwamen.

De beurscrash van 1929 maakte een einde aan de tijdelijke economische heropleving. In het kader van deze crisis werd onder andere de NMKL opgericht.

In de jaren '30 kiezen modernistische architecten voorzichtig voor sociale hoogbouw (CIAM-conferenties). Initieel was deze stapelbouw vooral gericht naar de rijkere, maar via 'branding' en het bouwen van goedkopere appartementen werd stapelbouw ook voor het bredere publiek toegankelijk. Initieel ging dit vooral over particuliere projecten, maar doorheen de tijd won de typologie ook interesse bij projectontwikkelaars (bvb.: ETRIMO).

Samengevat wordt stapelbouw in het interbellum gekenmerkt door een brede variëteit aan typologieën die stilaan interesse winnen bij het bredere publiek, na lange tijd enkel toegankelijk te zijn geweest voor de elite.

1919

Oprichting van de NMGWW

Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken.

Bij de wet van 11 oktober 1919 werd de Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken, de latere Nationale Maatschappij voor de Huisvesting (NMH), opgericht. In België was dit de eerste actieve overheidstussenkomst inzake huisvesting.

Onder invloed van de NMGWW werden verschillende maatschappijen opgericht om 'bescheiden, doch comfortabele en betaalbare woningen' te voorzien voor minder bedeelde mensen. Zo werkte de NMGWW dus niet rechtstreeks maar met behulp van vele verschillende bouwmaatschappijen (In 1925 telde België al 263 maatschappijen, en dit aantal steeg nog tot 325 in de jaren zestig). Naast financiële steun bood de NMGWW ook technische knowhow.

De opgerichte woningen waren meestal huurwoningen. De kwaliteit van de woning kwam vaak pas op de tweede plaats. Bij voorkeur gebeurde deze huisvesting in tuinstreken, maar met de financiële steun werden ook andere typologieën van collectieve huisvesting voorzien.

Zo werden er tijdens de tweede helft van het interbellum bijvoorbeeld veel appartementen gebouwd in het kader van krotopruimingswerken. De invloed van de maatschappij werd beperkt door wet Moyersoen (1922) die individueel eigendom stimuleerde.

(Uit de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting enerzijds en de afdeling huisvesting van de Nationale Landmaatschappij (zie 1935) ontstond de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, die later de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) werd.)

Bij voorkeur bouwde de NMGWW in de tuinstreekstijl. Zoals ook deze tuinstreek in Heist op den Berg, bouw 1921 + 1925 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/121>)

Sociale Woonwijk Westerkwartier, Oostende, bouw 1922 - 1980 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/121>)

Sociale woonblokken Hennig, Thiebaud en Eric Sasse in Antwerpen, bouw 1922 - 1924 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/302572>)

1922

Wet Moyersoën

De Wet Moyersoën van 1922 (ontworpen door katholieke politici) schroefde de subsidies voor huurcoöperatieën echter al gauw terug ten voordele van het eigen woningbezit en privéinitiatief. Deze wet bood aan kandidaat-eigenaars een bouwpremie voor het bouwen van een nieuwe woning en een aankooppremie wanneer het gezin een woning kocht die gebouwd was door de NMWGG. In beide gevallen werden bovendien fiscale gunsten toegekend.

Wet m.b.t. gem. eigendom

Wet met betrekking tot het gemeenschappelijke eigendom

In het jaar 1924 zijn er al verschillende woonomgevingen gebouwd waarin bepaalde delen van het gebouw gedeeld worden door meerdere personen of gezinnen. Hierover is juridisch echter tot dan toe geen zekerheid of regeling. In 1924 zorgt deze wet ervoor dat er duidelijkheid bestaat over de gedeelde kosten die voortkomen uit deze ruimtes, en deze duidelijkheid vormt een stimulans voor het bouwen van collectieve woonomgevingen.

1° Paragraaf 9 wordt vervangen door de volgende bepaling:

“ § 9. Onverdeelde onroerende goederen die bestemd zijn tot het gemeenschappelijk gebruik van twee of meer onderscheiden en aan verschillende eigenaars toebehorende erven, zijn echter niet vatbaar voor verdeling.

Het aandeel in de onverdeelde onroerende goederen kan niet overgedragen, met zakelijke rechten bezwaard of in beslag genomen worden dan samen met het erf waarvan het onafscheidbaar is.

De aan deze medeëigendom verbonden lasten, met name de kosten van onderhoud, herstelling en vernieuwing, moeten worden omgeslagen naar evenredigheid van de respectieve waarde van elk privaat deel, tenzij wanneer de partijen beslissen die kosten om te slaan naar evenredigheid van het nut dat de gemeenschappelijke delen en diensten die deze kosten teweegbrengen, voor elk van de private delen hebben. De partijen kunnen de waarde en het nut als criteria ook combineren.

De bepalingen van deze paragraaf zijn van dwingend recht.

(Bron: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=1994063034)

1927

Résidence Palace

Résidence Palace is één van de vele appartementsgebouwen die tijdens het interbellum in Brussel gebouwd zijn. Dit gebeurde in een periode dat de Brusselaar stapelbouw nog niet gewoon was, en er dus nog vrij sceptisch tegenover stond. Niettemin was het interbellum de periode waarin er een grote variatie aan stapelbouwtypologieën gebouwd is, wat de appreciatie ervan ten goede kwam. Résidence Palace is een voorbeeld van de grootsheid waarmee sommige projecten uitgevoerd werden.

Het gebouw is ontworpen door Michel Polak. Het gebouw zag er initieel meer uit als een groots hotel, maar bevatte toch 180 private appartementen. Het is gezet in een monumentale stijl met enkele klassieke elementen, gecombineerd met decoraties en detaillering in art-decostijl. Binnen het gebouw vond je verschillende wooneenheden, variërend van kleine flats die per week of per maand gehuurd konden worden, tot grote woonvertrekken met wel 22 kamers.

Interessant is ook dat er binnen het gebouw huishoudelijk personeel aanwezig was. Zo kon je maaltijden laten leveren direct vanuit het restaurant naar de woningen en waren alle woonvertrekken er voorzien van centrale verwarming. In het gebouw bevonden zich ook een bank, winkels, garages, een kapsalon en andere voorzieningen.

Na de beurscrash van 1929 werd het wonen hier voor de meesten echter onbetaalbaar. Vanaf 1941 werd het gebouw doorheen de jaren ingericht als administratief centrum voor verschillende diensten. Momenteel zitten er in het gebouw verschillende Europese diensten gehuisvest.

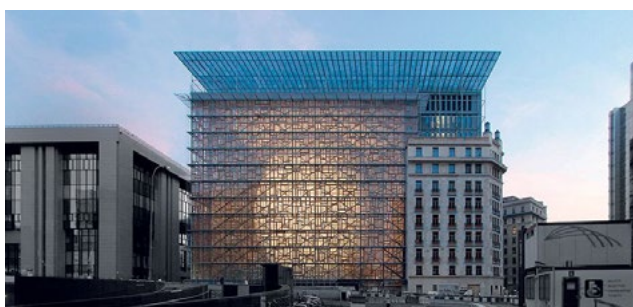

Vue aérienne du Résidence-Palace, à Bruxelles.

34. Résidence Palace, Bruxelles - Vue d'ensemble.

Enkele historische beelden van Résidence Palace, waaruit de grootsheid van het project duidelijk wordt.
(Bron: <http://www.retroscoop.com/maatschappij.php?artikel=182> + <http://sofei-vandenaermet.skynetblogs.be/archive/2007/08/10/hotel-residence-palace.html>)

Résidence Palace vandaag de dag (Bron: <https://www.likealocalguide.com/brussels/residence-palace-building>)

1931

Empire State Building

Architecten: Shreve, Lamb & Harmon

Locatie: New York, USA

Hoogte: 102 verdiepingen

Van 1931 tot 1970 het hoogste gebouw ter wereld, voorgedaan door het Chrysler gebouw en opgevolgd door het World Trade Center in 1970, beiden ook in New York. Het is een iconisch gebouw, en door velen beschouwd als een wereldwonder. Het was het eerste gebouw dat de kaap van 100 verdiepingen haalde.

Bij het bouwen van deze skyscraper leken alle limieten die ooit bestaan hadden in de mate waarin men hoog kon bouwen, verdwenen. Het bewees nogmaals de prestige die een gebouw kon houden, en de functie die een gebouw kan hebben als presentatie van macht en economische welvaart.

Het Empire State gebouw (Bron: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/Empirestatebuildingfrombrooklynnewyork.jpg>)

Oprichting NMKL

Bij Koninklijk Besluit van 27 februari 1935 werd de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (NMKL), de latere Nationale Landmaatschappij, opgericht. Dit was in een periode van economische crisis, en de werken van de NMGWW lagen nagenoeg stil. Het doel van deze nieuwe maatschappij was het verbeteren van de sociale huisvesting op het platteland, met vooral aandacht voor woningbezit.

Net zoals bij de NMGWW gebeurde dit door ondersteuning van bouwcoöperaties, maar vooral ook door het aanmoedigen van privé-initiatief door het aanbieden van goedkope leningen. Dit met de voorwaarde dat de oppervlakte minimum 10 are was, om aan kleinlandbouw te kunnen doen voor het onderhoud van het gezin. Eén van de doelen was dan ook om werklozen in de stad terug naar het platteland te krijgen.

Naast het ondersteunen van deze privé-initiatieven werden ook sociale woonwijken (koopwoningen) gebouwd, variërend van groepsbouw tot individuele woningen. Hoewel de wettelijke structuur aanwezig was voor het voeren van een huurbeleid, werd er hier toch een duidelijke keuze gemaakt voor koop.

(Uit de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting enerzijds en de afdeling huisvesting van de Nationale Landmaatschappij (zie 1935) ontstond de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, die later de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) werd.)

1937 > 1964

(*Jaartal verwijst naar bouwperiode)

Stapelbouw Luchtbal

Architecten: Jos Smolderen, Jan Vanhoenacker en John Van Beurden, Pol Berger, Hugo Van Kuyck, Edward Craeye, Louis Clymans en Jozef Fuyen

Locatie: Antwerpen (Hoogte en stijl zijn variërend door de verschillende bouwfases.)

Het oudste deel van luchtbal is de tuinwijk De Darsen, gebouwd tussen 1924 en 1939, en omvat een driehonderdtal woningen en appartementen (ondersteund door de NMGWW).

Tussen 1937 en 1939 werden (naar analogie van de Weense Hoven, al is die ver te zoeken), de Canadablokken gezet op Luchtbal. In 1944 stelde Kuyck een aanlegplan uit voor het zuidelijke deel van Luchtbal, met vele collectieve voorzieningen, waarvan er echter een heel aantal achterwege bleven. Vanaf '54 werden enkele lange blokken van zijn plannen gerealiseerd (ook zo genoemd), met ertussen grasvelden en bloemenperken.

Rond 1960 werden de zes torengebouwen aan de Venezuelalaan gebouwd met respectievelijk 690 en 450 appartementen. Daarvoor werden er in 1955 ook nog enkele eengezinswoningen uitgevoerd op de site.

Tussen '49 en '64 werden verder op het noorden van de site meer dan 800 wooneenheden gerealiseerd onder de Antwerpse Maatschappij voor Goedkope Huisvesting. Hoofdzakelijk ging dit om appartementen (De Darsenblokken). De stijl hiervan varieerde van de Weense Hoven tot vrijstaande gebouwen in het groen.

Doorheen de jaren werden vele van de woningen of appartementen gerenoveerd, onder andere omdat een deel van de woningen tijdens de tweede wereldoorlog beschadigd waren geraakt.

Enkele van de stapelbouwtypologieën die terug te vinden zijn op Luchtbal (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/122126/beelden>)

1939 > 1945

Wereldoorlog II

Tijdens WO II bestond er een volledige bouwstop. Er werden slechts zeer beperkt civiele werken uitgevoerd en zoveel mogelijk mankrachten werden ingezet in de oorlog. Net als bij WO I waren de economische, politieke en sociale gevolgen zeer groot. Hoewel België in vergelijking met buurlanden bespaard bleef van grote verwoesting, bestond er na de Tweede Wereldoorlog toch een woningcrisis waar een antwoord op gezocht moest worden. Daarnaast bestond er in de steden het grote probleem van de verkrotting: de publicatie van de volkstelling uit 1947 toont dat 67% van de woningen gebouwd zijn voor 1918 en in slechte staat zijn.

Het huisvestingsbeleid in de decennia na de Wereldoorlog wordt dus gekenmerkt door wederopbouw en kryptopruijing in een situatie van economisch en maatschappelijk herstel.

Beeld van Eindhoven na een Duits bombardement in 1940
(Bron: <https://pieterserrien.be/2015/05/21/duitsse-bombardementen-op-belgie-tijdens-de-tweede-wereldoorlog/>)

Wederopbouw

De na-oorlogse periode werd gekenmerkt door een woningnood, versterkt door verkrotting in de steden en een groeiende bevolking (babyboom-generatie). In deze periode merken we een duidelijke tweedeling tussen het sociale woningbeleid enerzijds en het christelijke model van individueel woningbezit (liefst buiten de stad) anderzijds.

Sociale huisvesting werd in dit kader vooral gezien als een anticonjunctureel instrument. Niet zoals in andere landen waar de woningnood beantwoord werd met de bouw van sociale huurwoningen, bleef de focus van het Belgische woonbeleid liggen op het individueel woningbezit. Dit werd via premies nog steeds gestimuleerd. De verzuiling van het beleid uit zich onder andere in de Wet de Taeye enerzijds en de Wet Brunfaut anderzijds.

In de periode van wederopbouw won ook het modernisme als architecturale stroming aan belang. Het aantal modernistische stapelbouwprojecten in Vlaanderen is echter beperkt. De trend was gezet voor de individuele gezinswoning buiten de stad. Het stimuleren van deze woonvorm was niet enkel een bewuste politieke keuze, maar ook een economische (woning als massaconsumptieproduct).

Andere belangrijke besluiten binnen deze periode waren de wet op vrijwillige ruilverkaveling (1949) en de wet op ruilverkavelingen (1956): deze hebben een grote impact gehad op het Vlaamse landschap, doordat vele landschapselementen (hagen, knotwilgen, ...) verdwenen en vervangen werden door prikkeldraad.

1940

Besluitswet Verwilghen

Wet van 12 september 1940: het besluit op de urbanisatie. Deze wet is voornamelijk ontworpen door ingenieur-architect Raphaël Verwilghen (welke later als collaborateur beschuldigd werd), en baseerde zich grotendeels op de wet van 1915. Deze wet was enkel geldig voor de gemeenten die door koninklijk besluit aangeduid waren als gemeenten waar oorlogsschade bestond of waar met het oog op tewerkstelling openbare werken waren gepland. De wet verplichtte deze gemeenten om een plan van aanleg op te stellen. De wet had echter maar gering succes omwille van het lakse stedenbouwkundige beleid enerzijds en anderzijds een 'afkeer van planmatig overheidsoptreden'.

De wet werd nietig verklaard op 5 mei 1944, om terug in werking te treden in november in hetzelfde jaar.

Architect-urbanist Raphaël Verwilghen (rechts) (Bron: <http://docomomo.be/nl-noc-turne-ontwerpen-voor-de-wereld-verwilghen-belgisch-paviljoen-in-parijs-1937/>)

1946

Wet op de stedenbouw

'Besluitwet op stedenbouw': deze wet nam voor een groot deel de principes van de wet uit 1940 over. Deze besluitwet komt er in het kader van dringende noden van heropbouw. In navolging van het besluit van de commissaris-Generaal voor 's Lands Wederopbouw (1940) werd met deze besluitwet van 2 december 1946 beslist dat de gemeenten een algemeen plan van aanleg moesten laten opmaken. In tegenstelling tot zijn voorloper uit 1915 werden in de nieuwe wet geen sancties voorzien voor de niet-naleving van de wet.

In 1960 had nog maar minder dan 10% van alle gemeenten een Algemeen Plan van Aanleg opgesteld. De liberale huisvestingspolitiek zal na de oorlog weer zijn vrije gang kunnen gaan, gestimuleerd door een steeds beter economisch klimaat.

1947 > ...

Meer vrije tijd

Doorheen de decennia na de tweede wereldoorlog kregen de Belgen systematisch meer verlof en verkortten de werkdagen- en weken:

1947: het vakantiegeld dat in 1937 voor het eerst werd toegekend, wordt verdubbeld, want het volstond niet.

1951: invoering jaarlijkse betaalde vakantie

1952: invoering van de anciënniteit: met de klimmende leeftijd krijgt u recht op meer vakantiedagen.

1955: invoering 5-daagse werkweek, sinds 1905 was dit een 6-daagse werkweek, ervoor stonden hier geen juridische beperkingen op.

1956: invoering van 12 dagen (betaalde) vakantie

1963: invoering van een derde vakantieweek

1971: geleidelijke invoering van de vierde vakantieweek.

1983: de werkweek wordt verminderd van 40 tot 38 uur. In plaats van vrijdag vroeger naar huis te keren, kiezen de Belgische werknemers massaal voor tien dagen extra vakantie.

Vrije tijdsbesteding: gaan kamperen met de wagen.
(Bron: http://www.mobiliteitsmuseum.nl/ont_vrije.htm)

Meer vrije tijd kwam ook de consumptiemaatschappij ten goede: mensen hadden meer tijd om te spenderen aan hobby's. (Bron: <https://seniorplaza.nl/historie/de-jaren-50-inleiding/>)

Boek 'zwaar werk en gezonde vrije tijd' (Bron: <https://www.boekengilde.nl/boekenshop/zwaar-werk-en-gezonde-vrije-tijd/>)

1948

Wet de Taeye

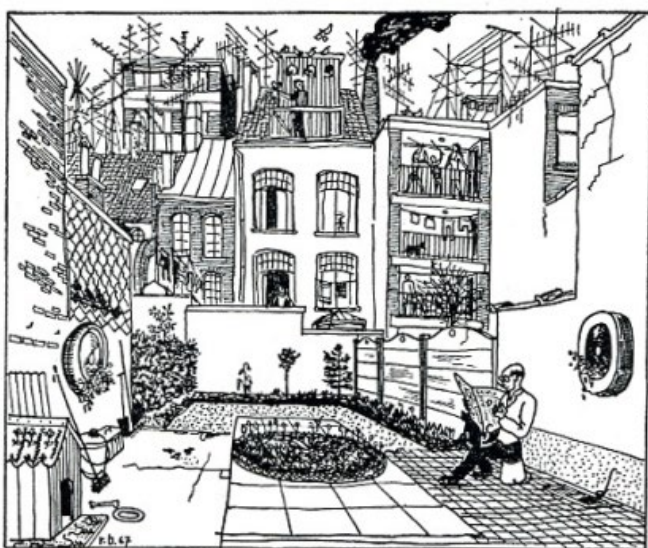
De wet de Taeye voorzag in de bouw van 50.000 goedkope koopwoningen voor Vlaamse gezinnen. Opgesteld vanuit katholiek standpunt met het gezin als de bouwsteen van de maatschappij, stimuleerde deze wet het individuele woningbezit. Dit gebeurde met een premiestelsel voor bouwheren alsook goedkope leningen voor particulieren. De wet de Taeye werd in 1953 opgevolgd door de tweede wet de Taeye, die ook voorzag in sloopvergunningen met geldelijke compensaties voor steden en gemeenten, dit om verkrouting tegen te gaan. Tegen 1954 waren er al 100.000 premies toegekend in Vlaanderen. Deze werden vooral gebruikt om woningen te zetten op het Vlaamse platteland, niet in de steden waar de woningnood het hoogst was.

Kritieken op de wet luidden onder andere dat deze wet de verloedering van het Vlaamse landschap teweeg bracht, en dat de wet technologische vooruitgang door standaardisatie en prefabricatie in de weg stond, waardoor de kwaliteit van de woningen beperkt bleef en men verviel in 'banale' gebouwen.

Niettegenstaande kan niet ontkend worden dat deze wet een sterke invloed heeft uitgeoefend op het verstedelijkte België zoals we dit vandaag kennen, en dat ze geholpen heeft bij het oplossen van de woningnood.

Dit premiestelsel bleef in voege tot 1993, toen het door de Vlaamse overheid werd vervangen door een 'Tussenkost in de Leninglast' (TIL).

Zie ook de 'socialistische tegenhanger' van deze wet: de wet Brunfaut uit 1949.

De individuele tuin. De werkelijkheid klopt niet met de droom!

Renaat Braem gaf in zijn boek 'het lelijkste land ter wereld' een duidelijke kritiek op het Vlaamse woonlandschap, waar de wet de Taeye sterk aan bijgedragen had.

Afbeelding van woningen gezet met premies van de wet de Taeye (Bron: http://www.debalansvanbraem.be/braem_over_bouwen/de_taaie_woning)

1949

Wet Brunfaut

De wet Brunfaut was naast de wet de Taeye (1948) en de wet op de krotopruiming (1953) één van de belangrijkste wetgevingen die het na-oorlogse woonbeleid in Vlaanderen vormgaf.

De wet Brunfaut was de 'socialistische tegenhanger' van de wet de Taeye die een jaar eerder verscheen. Met de wet werd de basis gelegd voor het na-oorlogse sociale huurbeleid. Enerzijds had de wet als doel om de financiële ondersteuning voor eigendomsverwerving (de Taeye) aan te vullen met financiële steun voor meer collectieve woonvormen, zowel voor huur als koop. In deze periode bestonden er slechts amper voorwaarden om voor een sociale huurwoning in aanmerking te komen, en dus waren sociale huurwoningen voor een zeer breed doelpubliek toegankelijk.

De geografische focus van deze wet lag in de Vlaamse steden. Het was hier dat de woningnood het grootst was. Concreet hield de wet in dat er een Nationaal Fonds voor de Huisvesting opgericht werd, dat instond voor de financiering van grote infrastructuurwerken (bv. wegeninfrastructuur) voor sociale woonwijken op kosten van het Rijk. De wet garandeerde ook een continue werking van de NMGGW.

Zie ook de 'katholieke tegenhanger' van deze wet: de wet De Taeye uit 1948.

Fernand Brunfaut

1950 > 1970

(*jaartal verwijst naar meest actieve periode)

Etrimo / Amelinckx

De bouwmaatschappijen Etrimo en Amelinckx domineren in de jaren '50 en '60 de appartementsbouw in Vlaanderen. Deze bouwbedrijven bouwen gestandaardiseerde appartementen, die op industriële schaal geproduceerd worden, waardoor ook de kosten ervan gedrukt konden worden. Dit maakte de appartementen betaalbaar voor de gemiddelde Vlaming. Etrimo is overigens opgericht door J. F. Collin, een architect die voorheen al modernistische gebouwen ontwierp voor particulieren.

De focus van Etrimo ligt vooral op het Brusselse, terwijl Amelinckx de Vlaamse markt domineert. De gebouwen van Etrimo en Amelinckx zijn herkenbaar door hun typische, doorlopende balkons.

Typische Amelinckx blokken te Brussel
(Bron: https://fr.wikipedia.org/wiki/Amelinckx#/media/File:Quartier_Amelinckx_1020.jpg)

1950 > 1970

(*jaartal verwijst naar de periode van de meeste veranderingen)

Ontwikkeling kustlijn

Als gevolg van enkele maatschappelijke tendensen zoals de verbeterende economische situatie, de opkomst van de auto als vervoersmiddel, het betere treinnet en meer vrije tijd, begon de Belgische kustlijn te lonken als een interessante locatie voor recreatie en eventueel een tweede woning of appartement.

Dit zorgde ervoor dat veel projectontwikkelaars langs de kust appartementen gingen bouwen, waardoor het landschap veranderde van een duinenlandschap met hier en daar een woning tot de 'muur van appartementen' zoals we deze nu kennen.

In bepaalde kuststeden ontstaat de problematiek van tijdelijke leegstand, aangezien veel mensen hier enkel op mooie dagen naartoe komen.

De Belgische kustlijn, vaak afgeschreven als lelijk en charmeloos (Bron: http://www.standaard.be/cnt/dmf20180213_03354700)

Veranderingen in vervoersmiddelen

Uitbouw van het treinnet

In de jaren '50 en '60 wordt er in België sterk ingezet op het uitbouwen van een dichts treinnet. Door het aanbieden van goedkope spoorabbonnementen werd de trein bruikbaar als pendelvoertuig van steden naar kleinere dorpen, wat het mede mogelijk maakte om verder van de steden te gaan wonen.

Na de oorlog worden twee grote projecten afgerond die het spoornet wezenlijk veranderen: de Noord-Zuidverbinding in Brussel en de ring rond Antwerpen met de sloop van het station Antwerpen-Zuid.

Deze periode werd daarnaast ook gekenmerkt door een elektrificatie van het spoornet. De laatste stoomtrein in reguliere dienst in België reed in 1966.

Opkomst van de auto als vervoersmiddel

Na de tweede oorlog zal de auto snel aan belang toenemen als privaat vervoersmiddel. Door de massaproductie ervan en de stijgende koopkracht zal de auto op termijn toegankelijk worden voor een groot deel van de Belgen. Dit feit, samen met de verdere uitbouw van het dichtste wegeninfrastructuurnetwerk in Europa, zal mee bijdragen tot de verspreiding van het Vlaamse wonen zoals we dat kennen. Naast een bijdrage aan de sterke individualisering van het Vlaamse leven, zal de auto ook een belangrijke plek innemen als statussymbool en als economisch product.

1960: 1 auto per 13 inwoners in België,

1966: 1 auto per 6,7 inwoners in België,

1 augustus 2016: 5.712.061 personenwagens in België (11,35 miljoen inwoners), dat is 1 auto per 2 inwoners.

1950 > 1980

(*jaartal verwijst naar periode van meeste bouw)

Grands Ensembles Parijs

Vanaf de jaren '50 begonnen de 'Grands Ensembles' in Frankrijk (voornamelijk rond Parijs) te verschijnen: grote stapelbouwprojecten in de Parijse buitenwijken. Deze waren een reactie op de woningnood in Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog (en net als in België liet de kwaliteit van de gemiddelde Franse woning te wensen over). Het grootste deel van de Franse woningen werd toen nog gezet door traditionele, kleine bouwbedrijven. Deze opschaling werd mede mogelijk gemaakt door de grote betonbedrijven, die ook in de oorlog actief zijn geweest voor het opbouwen van de 'Atlantische wal'.

Naast deze woningnood werd de keuze voor de Grands Ensembles in de Parijse buitenwijken ook gemaakt door een afkeer van de stadskern als ongezonde en gevaarlijke plaats, en een keuze tegen een verdere densificatie van Parijs. Je zou drie 'soorten' van projecten van Grands Ensembles kunnen onderscheiden:

1. Wijken aan de rand van oude steden werden gebouwd om mensen die uit de stad weg wilden te huisvesten
2. Nieuwe steden die vanuit een regionaal beleid gebouwd werden, al dan niet samen met industriële voorzieningen
3. Renovaties van oude steden / wijken.

Vanaf de jaren '80 werden deze wijken gestigmatiseerd en ontstond er grote twijfel over de kwaliteit van deze gebouwen als woonomgevingen. De wijken waren te snel gebouwd en hielden geen rekening met de noden en wensen van de mensen. Ze geraakten en verval en begonnen gebreken te vertonen. Het 'falen' van deze projecten werd in Vlaanderen ook soms gebruikt als argument tegen stapelbouwprojecten.

Pissevin (Bron: https://fr.wikipedia.org/wiki/Grand_ensemble_en_France#/media/File:Pissevinnimes.JPG)

Muette (Bron: <https://cultures-j.com/la-cite-muette-le-reportage-de-sabrina-van-tassel/>)

Mourenx (Bron: <https://www.pinterest.fr/pin/20125529567576998/>)

1952

Unité d'Habitation

Architect: Le Corbusier

Locatie: Marseille

337 appartementen

Le Corbusier is waarschijnlijk een van de bekendste, zo niet de bekendste, Europese, modernistische architect. De Unité d'Habitation in Marseille (ook wel bekend als Cité Radieuse) is het bekendste voorbeeld van verschillende gebouwen met dezelfde naam verspreid over Europa. Het gaat om modernistische residentiële torens, gebouwd volgens enkele van de principes van Le Corbusier.

Het gaat om het idee van de stad in de hoogte, waarbij er binnen het gebouw ook ware straten en winkels (op elke derde verdieping) voorzien werden. Het dak werd gebruikt als gedeelde ruimte voor bewoners met een terras en een klein zwembad voor kinderen.

Onder andere ook zijn principes van pilotis en brede bandramen worden meegenomen in dit project. Vooral het project in Marseille is sprekend aangezien er hier minder besparingen zijn gemaakt op de ruime breedtes van gangen en hoogtes van verdiepingen.

De Cité Radieuse is als een soort resultaat te zien van Le Corbusier's ander bekend werk: de Ville Radieuse. Dit is een idee dat niet zozeer architecturaal gevormd is dan wel vanuit een sociale ideologie of zelfs utopie. De Ville Radieuse was een utopische stad, een lineaire stad met proporties gebaseerd op de menselijke schaal.

Zicht op de Unité D'habitation in Marseille (Bron: <http://www.moderndesign.org/2012/04/le-corbusier-cite-radieuse-marseille.html>)

Maquette van het toegepaste idee van de Ville Radieuse (Bron: <https://99percentinvisible.org/article/ville-radieuse-le-corbusiers-functionalist-plan-utopian-radiant-city/>)

Wet op de krotopruiming

Deze wet van 1953 was niet de eerste wet op de krotopruiming. In 1931 bestond er al een wet op krotopruiming. Deze was specifiek gericht op het oplossen van bepaalde juridische problemen die krotopruiming in de weg stonden zoals dure onteigeningsvoorwaarden en de ongeschiktheid van volkswoningsbouw als herlokaliseringsplaatsen voor voormalige krottenbewoners.

Pas in de eind jaren '30 komen er financiële middelen vrij vanuit de publieke huisvestingssector die gericht kunnen worden op krotopruiming. Vooral van socialistische zijde wordt er op aangedrongen om een deel van het budget van de NMGWW te reserveren voor krotopruiming en de bouw van vervangingswoningen. In 1927 voorziet men hiervoor een kwart, in 1928-1930 een derde van het budget.

De wet van 1953 voorzag verschillende financiële stimuli voor de bouw van woningen voor voormalige krotbewoners, onder andere voorzien door de NMGWW. Harde garanties voor de bouw van vervangende huisvesting bood de wet echter niet en ook de verplichting tot herhuisvesting van de oorspronkelijke bewoners van de krotten verviel, waardoor het evenwicht tussen sloop van krotten en herhuisvesting enigszins verloren ging.

De wet werd hierdoor in de praktijk vooral een middel tot stadssanering, eerder dan het verbeteren van de woonomstandigheden van de krotbewoners. In vele gevallen werden de nieuw gebouwde woningen toegewezen aan reeds bestaande huurders van de sociale huisvestingsmaatschappijen en kregen de voormalige krotbewoners de bestaande sociale woningen.

1956

Pruitt Igoe

Architect: Minoru Yamasaki (ook bekend van de Twin Towers in New York)

Locatie: St.-Louis, USA

Grootte: 33 gebouwen - 1870 appartementen
gebouwd tussen 1954 en 1956, gesloopt in 1972

Het bestaan van Pruitt-Igoe is zeer beladen, er wordt zelfs gesproken over de Mythe van Pruitt Igoe. Deze beladenheid is eerder negatief dan positief, al zou men dit aan de positiviteit van de opening niet voorspeld hebben. Het gemeenschapsgevoel, de vele kinderen en de mensen met verschillende etnisch-culturele achtergrond die de wijk hun thuis noemden, waren initieel zeer positief over deze omgeving. De plannen van Pruitt Igoe werden voorheen nog geprezen vanwege hun architecturale kwaliteiten. Het complex moest de start vormen van de heropleving van het centrum van St. Louis. Het initiele idee om de blokken te segregeren tussen blanke en zwarte blokken moest na een jaar al worden opgeheven, aangezien wetgeving dit verbood. Na verloop van tijd geraakte het complex in verval. De buurt werd als onveilig en onleefbaar beleefd en de gebouwen liepen leeg.

In 1968 begon het department of housing effectief mensen aan te raden om te vertrekken uit het complex en in 1971 woonden er nog slechts 600 mensen in 17 gebouwen, de andere gebouwen waren dichtgespijkerd. Minder dan 20 jaar na de opening van Pruitt Igoe, werd het eerste gebouw op 16 maart 1972 gesloopt. En het was deze sloop die voor velen zeer betekenisvol was. Volgens architectuurhistoricus Charles Jencks symboliseerde de sloop van Pruitt Igoe het einde van het modernistische tijdperk binnen de architectuur, en daarmee het begin van het postmodernisme. Voor velen was het ook een bewijs van het falen van de hoogbouwtypologie voor de huisvesting van gezinnen, of algemener een al bij al onbruikbare typologie voor huisvesting.

Naast een falen door gebrekkige architecturale kwaliteiten worden er andere redenen aangehaald zoals de economische moeilijkheden in St. Louis alsook het wegtrekken van de blanke middenklasse naar de suburbs van de stad. De sloop werd sterk gemediatiseerd met de boodschap dat overheidsmenging in sociale problemen enkel zou leiden tot verspilling en dit het dus zou verantwoorden om in de budgetten voor sociale doeleinden te snijden.

Later, na de sloop van het complex kwam ook aan het licht dat het Amerikaanse leger tests uitgevoerd had op het complex met biologische stoffen. Dit heeft verder bijgedragen tot de stigmatisering en mythevorming rond het project.

Pruitt-Igoe, en de sloop van het tweede gebouw van Pruitt-Igoe in 1972 (Bron: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Pruitt%E2%80%93Igoe>)

1958

Wereldtentoonstelling Brussel

In 1958 ging in Brussel op de Heyzel de wereldtentoonstelling onder het thema 'a worlds view: a new humanism'. Voor België was dit de 11e wereldtentoonstelling (waarvan 5 in Brussel). Meer dan 15.000 arbeiders hadden 3 jaar gebouwd aan de 2km² grote expositie. Het was de eerste (erkende) expositie van eerste categorie na de tweede wereldoorlog.

Belangrijke elementen of exposities aanwezig waren onder andere het Atomium en het Philips paviljoen (waar ook le Corbusier aan meegewerkt had). Verder was er ook nog een 'Congolees dorp' te zien, wat ook als een 'menselijke zoo' omschreven werd.

De expo werd bezocht door meer dan 42 miljoen bezoekers, en kan ook mee gezien worden als de start van een onstuitbaar geloof in technologie, vrijheid en vooruitgang.

Toegang tot de wereldexpo met de afbeelding van een vredesduif
(Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Expo_58)

Het philips paviljoen (Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Expo_58)

Maquette van het Belgische landschap (Bron: https://en.wikipedia.org/wiki/Expo_58)

1959

Groenebriel Gent

De Groenebriel (tussen straten Groenebriel en Dobbelslot) was sinds de 19e eeuw altijd een industriële buurt geweest, met enkele grote fabrieken en verschillende beluiken. In 1959 start er een groot renovatieproject in het kader van de krotopruiming. Meer dan 200 krotwoningen gaan er tegen de vlakte en worden vervangen door de appartementsgebouwen zoals deze er nu staan.

Momenteel is WoninGent bezig met een totaalrenovatie van de blokken aan de Tichelrei.

Maquette van de Groenebriel Gent

Beelden van de krotten die voorheen op de Groenebriel stonden (Bron: <https://beeldbankstad.gent/index>)

Beeld van de Groenebriel Gent

Beeld van de Groenebriel Gent

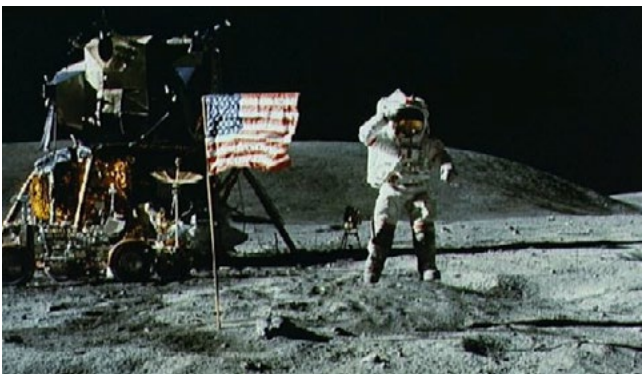
Golden sixties

De jaren '60 werden gekenmerkt door een algemene positiviteit, ook op economisch vlak. Na de steenkoolcrisis en het economisch slabakken eind jaren '60 brak de consumptiecultuur door, en de maatschappij seculariseerde en individualiseerde.

In deze periode groeide de kritiek op residentiële (sociale) hoogbouw in Vlaanderen. Dit kwam onder andere door de veroudering van het patrimonium met bepaalde onderhoudsproblemen tot gevolg, het niet volledig uitvoeren van de plannen (er werd regelmatig bespaard op collectieve delen van stapelbouwprojecten) en een continue beleidsmatige stimulans voor het private individuele wonen. Ook het 'falen' van buitenlandse hoogbouwprojecten speelde deze afkeer in de hand.

Daarenboven of bijgevolg hadden de sociale woningbouwcoöperaties in deze periode meer aandacht voor renovatie dan voor nieuwbouw van sociale woonwijken. Tegelijk bloeit de bouw van private stapelbouw (AMELINCKX / ETRIMO) verder: in alle grote Vlaamse steden duiken private appartementen van dit type op (zie fiche '50 - '60). Ze waren betaalbaar en degelijk uitgerust, waardoor voor velen dit een goede woonkeuze bood.

Het is in deze periode nog altijd het katholieke model van de alleenstaande koopwoning die de Belgische woningmarkt domineert. Dit zorgt steeds meer voor het beeld van versnipperd Vlaanderen met weinig open ruimte en veel lintbebouwing. Dit wordt gestimuleerd door het stijgende welvaartspeil en de democratisering van de auto.

1969: eerste man op de maan (Bron: <http://ofthebox.org/neil-armstrong-first-man-moon/>)

Beeld van destaking tegen de eenheidswet (ook wel wet voor economische expansie genoemd) van Gaston Eyskens in 1960 (Bron: <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/economie/1924087>)

Een huishouden in de jaren '60

196x

(vernieuwing) Poptahof

Architect: S.J. Van Embden

Locatie: Delft, Nederland

Poptahof ligt in het noordelijke deel van de wijk 'Voorhof', welke in de jaren '60 gebouwd is. De wijk wordt gekenmerkt door de hoogbouwblokken (de eerste in Delft) in het groen, die voornamelijk bewoond worden door mensen van buitenlandse afkomst. De wijk is gebouwd volgens de toen populaire stijl van de 'functionele stad' en principes van de 'moderne stedenbouw'. Dit wil zeggen: functiescheiding, seriematige grootschalige bouwproductie, variatie van hoog-, middel- en laagbouw in een groene omgeving. Poptahof zelf bestaat uit 8 flats met 11 verdiepingen (1000 woningen). De wijk is verder interessant omwille van het proces van renovatie tussen 2000-2013, welk ook sterk rekening heeft gehouden met het perspectief van kinderen en tieners uit de wijk.

Beeld van een deel Poptahof te Delft na de renovaties (Nederland) (Bron: <https://mekan.nl/portfolio/poptahof-delft>)

1961

Inkomensgrens sociale huisvesting

In 1961 kwam er voor het eerst een inkomsgrens als voorwaarde voor wie aanspraak wilde maken op een sociale woning. Aan deze grens is doorheen de tijd meermaals gesleuteld om de beschikbaarheid te vergroten, aangezien deze niet altijd verbonden was aan de indexering. Initieel bestond er een groot bereik: ongeveer 60% van de bevolking kwam in aanmerking voor een sociale woning (P. De Decker). Dit cijfer daalde tot ongeveer 20% in '71, waarna het inkomensbedrag weer werd opgetrokken. Dit bleef fluctueren totdat de koppeling aan de indexering werd gemaakt. Naast deze financiële voorwaarde bestaan er nog andere voorwaarden om in aanmerking te komen voor sociale huisvesting.

Momenteel ligt de inkomensgrens op 24.452 voor een alleenstaand persoon zonder personen ten laste (2017).

1962

Besluitswet op de stedenbouw

Ook bekend als de 'stedenbouwwet'. Met deze wet werd voor de eerste keer een gebiedsdekkende planning over het hele Belgische gebied voorgesteld. De wet had de oprichting van verschillende commissies en juridische- en planprocessen ten gevolg om een goede stedenbouw te verzekeren. Er moesten streekplannen, gewestplannen en gemeentelijke algemene en bijzondere plannen van aanleg komen. De streekplannen zijn er nooit gekomen, en de gewestplannen werden pas in de jaren '70 geïntroduceert.

Art. 1 van de wet: "De ruimtelijke ordening van het land, de streken, gewesten en gemeenten wordt vastgesteld in plannen. Die ordening wordt ontworpen zowel uit economisch, sociaal en esthetisch oogpunt als met het doel 's lands natuurschoon ongeschonden te bewaren."

1965

Watersportbaan Gent

Architect: Jules Trenteseau, Geo Bontinck, Victor Coolens, Adrien Bressers, Robert Bernard De Tracy, Robert Rubbens en Fritz Coppieters, voor de verschillende verzuilde huisvestingsmaatschappijen

Locatie: Gent

Grootte: 1302 wooneenheden in 11 woontorens

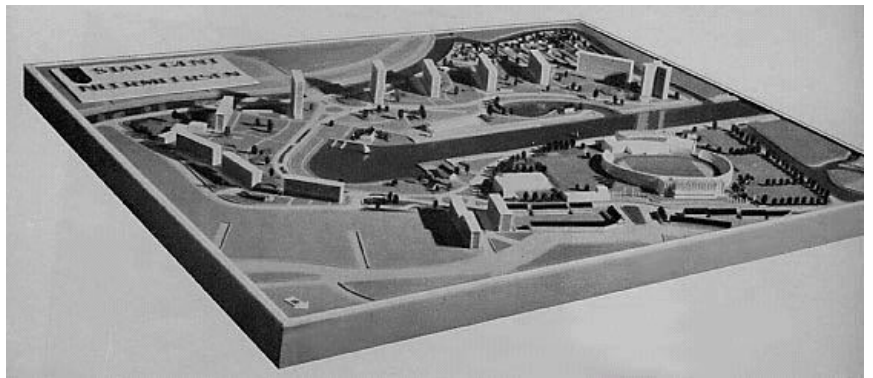
Tussen 1954 en 1965 werden op de Neermeersen verschillende appartementsgebouwen gezet. Deze waren in eigendom van de verschillende huisvestingsmaatschappijen actief in Gent. In een eerste fase van de ontwikkeling, naar aanleiding van de roeikampioenschappen in 1955, werd de watersportbaan zelf gegraven, en werden de gebouwen aan de Charles Andrieslaan gezet als poort naar de nieuwe wijk. Met de ontgonnen aarde werd een deel van de Neermeersen opgehoogd om later de woonwijk te bouwen.

Deze werden verder gebouwd tussen 1959 en 1965. De wijk is een iconisch voorbeeld van het CIAM-modernisme met moderne woontorens in een groene omgeving. De gebouwen werden geplaatst met het oog op optimale bezonning en verluchting. De grootte van de appartementen is vrij gevarieerd, en in de buurt waren 2 'winkelcentra' voorzien. Deze hebben doorheen de jaren echter een deel van hun invulling verloren. In en rond de gebouwen zijn ook verscheidene gedeelde voorzieningen zoals de inkomhallen, fietsenstallingen, afvalberging en speelterreinen.

Doorheen de jaren zijn er enkele renovaties en aanpassingen gebeurd en is het karakter van de buitenruimte sterk veranderd door groei van de bomen en extra aanplantingen. Ook de gevels en kroonlijsten van de gebouwen zijn veranderd, en bepaalde gebouwen kregen een opknappbeurt.

Beeld van de 3 eerste blokken ten westen van het rondpunt op de Watersportbaan (Van Beveren, Rozenhof, Dennenhof)

Beeld van een maquette van de nieuwe wijk Watersportbaan

Huidig zicht op de blokken Van Beveren en Anseele

Jaren '70, '80 en '90

De jaren '70 sluiten initieel aan bij de gedachten die eind jaren '60 domineerden, tot aan de oliecrisis van 1973. Deze crisis zorgde tijdelijk voor een plotse inperking van de bouw van nieuwe woningen. De moeilijke financiële situatie waarin Vlamingen zich bevonden, zorgde ervoor dat er meer interesse kwam in de collectieve, private (en sociale) stapelbouw als betaalbare optie (ETRIMO / AMELINCKX). Hier is het dus vooral de betaalbaarheid van de bouwvorm die mensen interesseert. In de jaren '70 wordt er dan ook relatief veel stapelbouw gezet.

In diezelfde tijd kampen bepaalde bestaande private stapelbouwcomplexen steeds meer met problemen van renovatie doordat iedereen verantwoordelijk is voor zijn eigen 'deeltje' van het gebouw, en er geen overkoepelend onderhoudsverantwoordelijke is. Gefaalde hoogbouwprojecten in het buitenland (Pruitt-Igoe / Grands Ensembles Parijs) doen kritiek op hoogbouw verder oplaaien. Vanaf de jaren '80 keldert de bouw van stapelbouw in Vlaanderen.

Midden jaren '70 start in Vlaanderen een lange reeks staatshervormingen. Er bestaat een herverdeling van bevoegdheden en vanaf dan komt de bevoegdheid over huisvesting in gewestelijke handen terecht. Het duurde echter tot 1990 voordat de regionalisering effectief operationeel werd.

Tussen 1950 en 1995 werden in België meer dan twee miljoen nieuwe woningen gebouwd. Van al deze nieuwbouw werd 83% gerealiseerd door particulieren, waarvan ongeveer één derde met rechtstreekse overheidssubsidies. De sociale huisvestingsmaatschappijen stonden slechts in voor 16% van de woningproductie. In 2015 was in Vlaanderen slechts 5,6% van de woonvoorraad sociale huisvesting. De typologie van de gezette stapelbouw evolueert doorheen deze decennia, met bv. het ontstaan van de 'jumbo-fermette'.

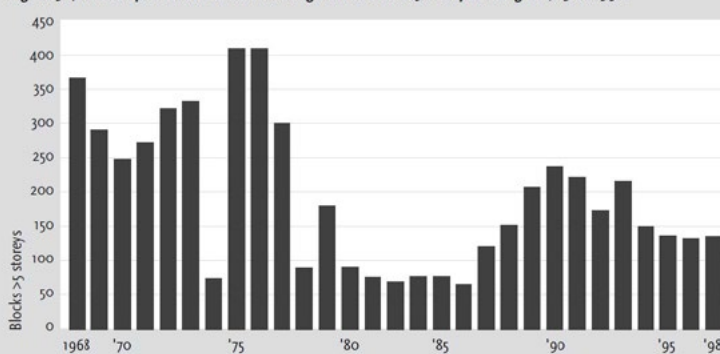

Een zogenaamde 'jumbo-fermette': een typologische 'tussenvorm' tussen de Vlaamse fermette als woonideaal en de dichtheid van appartementsbouw.

Een meer 'modern' appartement met minimalistische trekjes.

Figure 9.4 Annual production of new buildings of more than 5 storeys in Belgium, 1968-1998

Source: NIS (1968-1999), Yearly Reports

Tijdslijn van nieuwbouw hoger dan 5 verdiepen in België 1968 - 1998. (Bron: NIS)

1971

Sint-Maartensdal Leuven

Architect: Renaat Braem

Locatie: Leuven

Braem (in deze tijd al bekend van zijn ontwerp van het Kiel in Antwerpen) ontvangt in 1955 de opdracht om een hoogbouwwijk te ontwerpen op de terreinen van de Sint-Maartenskazerne in Leuven. Dit ontwerp maakt deel uit van een algemeen programma van sanering en modernisering van de stadskern. In die tijd was deze opdracht uniek in de geschiedenis van de moderne stedenbouw en architectuur, aangezien de hoogbouwwijk in het centrum van de stad gepland staat.

De wijk werd gebouwd tussen '60 - '71 in drie fases, en Braem introduceert in de wijk twee nieuwe gebouwtypes: de hexagonale 'geconcentreerde' toren en het langblok in visgraatvorm. Typologisch verschilt de wijk dus enorm met bijvoorbeeld het rechtlijnige karakter van de Modelwijk op de Heizel in Brussel.

Sint-Maartensdal staat daarmee dan ook bekend omwille van het non-conformisme met enerzijds het traditionele bouwen en anderzijds het modernisme. De wijk wordt binnen architectuurkringen positief ontvangen als alternatief voor "de anoniemiteit van de woonblokken waarin zovelen geperst worden".

In 1967 wordt de wijk door de Société Belge des Urbanistes et Architectes Modernistes (SBUAM) bekroond als 'meest opmerkelijke realisatie recent gebouwd in België'.

Later (in 1972) wordt aan de zuidzijde van het terrein een appartementsbouw van acht bouwlagen gebouwd naar het ontwerp van het Leuvense bureau Formanova. Oorspronkelijk had Braem op deze locatie een afsluiting van het bouwblok in een rij eengezinswoningen voorzien.

Beelden van Sint-Maartensdal te Leuven (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/125467>)

1966 > 1975

Bijlmermeer

Architect: team van de afdeling Stadsontwikkeling van de Amsterdamse Dienst der Publieke Werken onder leiding van architect en stedenbouwkundige Siegfried Nassuth

Locatie: Amsterdam (zuidoost)

Grootte: 13.000 appartementen

De wijk Bijlmermeer is gebouwd vanaf 1966. De eerste bewoners trokken in de gebouwen in 1968 en in 1975 zijn alle 13.000 woongelegenheden af. De wijk is herkenbaar door zijn hongiingraatstructuur. De architect ontwierp de wijk vanuit een soort utopische visie die het CIAM-modernisme tekent: onder andere een scheiding van wonen, werken en recreatie, alsook gescheiden verkeersstromen. Het wonen werd voorzien in torens, waardoor er voldoende ruimte bleef voor de groenzones rondom de gebouwen.

Hoewel de wijk is gebouwd als een 'modelwijk', werd de omgeving al 10 jaar na de bouw getekend door sociale problematieken die onder andere ontstonden door achterblijvende voorzieningen en concurrentie met andere wijken in de omgeving. De scheiding van functies en verkeersstromen leidde er ook toe dat bepaalde delen van de wijk 's avonds ondergebruikt werden, wat tot een vermindering van de sociale controle leidde. De wijk verloederde en kende problemen van druggebruik, criminaliteit en werkloosheid. De wijk kwam in 1992 in de media omwille van een vliegtuigcrash waarbij een vliegtuig in één van de gebouwen terecht kwam.

Doorheen de jaren zijn veel van de oorspronkelijke gebouwen gesloopt en een aantal vervangen door nieuwbouw. Net als Pruitt-Igoe en de Parijse Grands Ensembles staat het Bijlmermeer eerder bekend met een negatieve bijklank. Vanaf de jaren '90 bestaat er een heropleving van bepaalde delen van de wijk.

Plan van de Bijlmermeer (Bron: <https://99percentinvisible.org/episode/bijlmer-city-future-part-1/>)

Beeld van de vliegtuigcrash (Bijlmercrash) in oktober 1992 (Bron: <https://www.hln.be/nieuws/buitenland/claim-tegen-boeing-wegens-bijlmercrash~ae5e9c20/>)

Beeld van de Bijlmermeer (Bron: <http://www.studiomeiboom.nl/bijlmer-stad-toekomst-context-en-proces/bijlmermeer/>)

(K.B.) Gewestplannen

Volgend uit de stedenbouwwet (zie fiche 1962) werden de gewestplannen opgemaakt (1970). Deze plannen geven de geografische verdeling van functiebestemmingen van het grondgebied weer. De plannen werden goedgekeurd tussen '76 en '80.

In het K.B. Gewestplannen van 1972 werden de voorschriften bepaald die gemeenschappelijk zijn voor alle gewestplannen. Dit werd later aangevuld en vervolledigd in een ander koninklijk besluit (28.12.72) en in de omzendbrief van 8 juli '97. In 2008 werden afwijkingsvoorwaarden geformuleerd op de gewestplannen bij aanbrengen van nieuwe planvormen.

De gewestplannen zouden volgens de stedenbouwwet van '62 verder verduidelijkt worden in algemene plannen van aanleg en bijzondere plannen van aanleg. Eén van de kritieken op de gewestplannen is dat ze te veel functioneel scheidend zijn. Iedere zone spreekt over één specifieke functie (wonen, natuur, landbouw, ...) die elkaar vrijwel uitsluiten. Hierdoor bepaalde het plan zeer direct de prijs van de grond, dus het trekken van deze lijn had zeer zware financiële gevolgen.

De plannen zijn ondertussen verouderd, de meest recente gewestplannen dateren uit 2000. De gewestplannen enkel nog geldig op plaatsen waar nog geen nieuwe plannen bestaan (RUP's).

Extra: de opvulregel van 28 december 1972 was oorspronkelijk bedoeld als een sociale uitzonderingsmaatregel bij de gewestplannen. De uitzonderingsregel was echter zo veralgemeend en uitgehold dat het een veel toegepast instrument geworden was om gronden op te waarderen tot bouwgronden. Het ontstaan van lintbebouwing en het dichtslibben van het landelijk gebied is daar mede het gevolg van.

1958 > 1972

Modelwijk Laken

Architect: Renaat Braem

Het initiële plan was om de wijk klaar te hebben voor de wereldexpo in '58. Het project liep echter grote vertragingen op en werd uiteindelijk gebouwd tussen 1958 en 1972. Het betreft een project van 1.029 wooneenheden in 12 appartementsgebouwen, in een parkzone van 17ha groot. Binnen de wijk zijn er ook collectieve voorzieningen zoals een bibliotheek, sporthal, cultureel centrum, enz. De originele plannen, die niet volledig werden uitgevoerd, bevatten nog meer gemeenschappelijke voorzieningen, en er werd het meest bespaard net op deze gemeenschappelijke voorzieningen en buitenaanleg.

De gebouwen werden volgens modernistische principes gezet: hoogbouw in een groene omgeving. Er werd een 'dam' van appartementen gebouwd die moest dienen om de wijk af te sluiten van de drukte van de stad. Tussen 2010 en 2015 volgden er nog verschillende renovaties: het aantal wooneenheden verminderde, maar de oppervlakte van de wooneenheden vergrootte. Daarnaast werden er ook nog enkelen nieuwbouwblokken gezet.

Luchtfoto van de modelwijk te Laken (Bron: <https://www.pinterest.co.uk/pin/551268810629309523/>)

1973 + 1979

Oliecrisis

De oliecrisis uit '73 en '79 zorgden beiden voor een plotse economische stagflatie, die ook voelbaar was in de bouw- en vastgoedsector. De koopkracht van de gemiddelde Vlaming kelderde, waardoor voor velen een woning kopen plots een hele uitdaging werd. Dit stimuleerde enigszins tijdelijk de aankoop van appartementen, die vaak goedkoper waren dan alleenstaande woningen (dit is momenteel nog één van de motivaties om een appartement te kopen).

Enkele gevolgen van de oliecrisis waren ook de invoering van autoloze zondagen, het verdubbelen van de staatsschuld en een toemende vraag naar werkloosheidsuitkeringen.

Beeld van een autoloze zondag, op deze dagen wordt een rijverbod ingevoerd (Bron: <https://twitter.com/search?q=%23Oliecrisis>)

1973

Grenfell Tower

Architect: Nigel Whitbread

Locatie: Londen

Grootte: 24 verdiepingen, 129 wooneenheden

De Grenfell tower werd tussen 1972 en 1973 opgetrokken in North Kensington, London, UK. Het was een uitloper van het Brutalisme, een stroming binnen de architectuur die volgde op het Modernisme. Kenmerkend zijn de blokachtige vormen, de geometrie en de zichtbare betonstructuur. Nigel Whitbread, de hoofdarchitect, ontwierp de woontoren met 24 verdiepingen en opvallend, maar één centrale trapkoker.

Op 14 juni 2017 om 01.00h 's ochtends brak er in een flat op de vierde verdieping brand uit door een defecte koelkast. Hoewel de brandweer de brandhaard snel onder controle had, bleek het vuur zich aan een razend tempo te verspreiden in het exterieur van de toren. Een verkeerde gebruik van isolatie en brandbare gevelbekleding zorgden ervoor dat het vuur zich snel kon verspreiden. Met 72 doden en meer dan 70 gewonden tot gevolg. Maar aangezien er veel mensen zonder papieren, asielzoekers en migranten woonden, zijn die cijfers mogelijk niet volledig.

Hoewel de bewoners al meermaals de gevaren van de woontoren hadden aangegeven, was er geen gehoor bij het lokale bestuur. Pas na de hoge tol die deze brand eiste, werd een onderzoek gestart naar de brandveiligheid en veiligheidsvoorschriften van de toren en werden andere torens met dezelfde bekleding ontruimd en gerenoveerd.

Deze brand bracht nogmaals discussies teweeg over gevaren van stapelbouw als typologie en de gebrekkige staat waarin veel sociale hoogbouw zich bevindt.

De net gebouwde Grenfell toren (Bron: <https://www.ribaj.com/intelligence/grenfell-tower-history-lancaster-west-estate-london>)

Plannen van de toren (Bron: <http://www.skyscrapercity.com/show-thread.php?p=140635952>)

Een recent beeld van de Grenfell toren (Bron: <http://wittukgroup.co.uk/grenfell-tower-london-w11-ltq-regeneration-project/>)

1974

Rabot Gent

Architect: Jules Trenteseau

Locatie: Gent

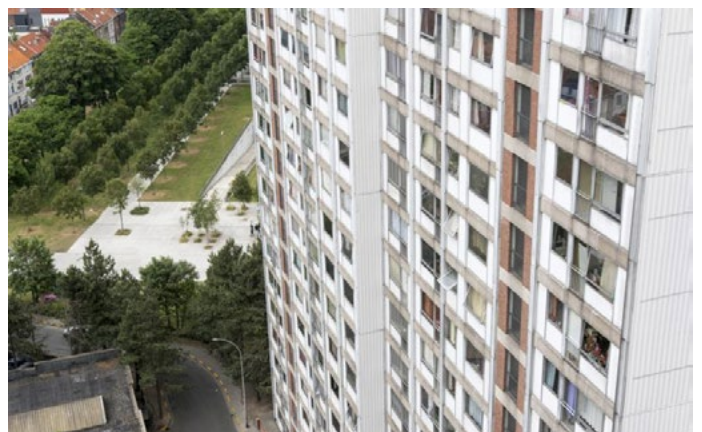
Grootte: 3 torens van 17 verdiepingen, 573 wooneenheden

In 1953 stelde het Gentse Schepencollege al voor om op de terreinen van het voormalige Rabotstation en Gasfabriek sociale woningbouw te voorzien. Toen werd er gekozen om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de bestaande bebouwing door laagbouw te voorzien van maximaal 3 verdiepingen. Bijna 20 jaar later koos de Gentse Maatschappij voor de Huisvesting voor een heel ander type project: architect Jules Trenteseau (ook bekend van één van de blokken op de Watersportbaan) koos voor 3 hoge woontorens, elk van 17 verdiepingen hoog. Dit was een goedkope en efficiënte manier om veel mensen te huisvesten.

De gebouwen werden uiteindelijk tussen 1970 en 1972 gezet. De plannen (en effectieve inplanting) van de torens zoals oorspronkelijk voorgesteld werden nog een aantal keer veranderd. Zo werd één van de gebouwen (in functie op de zichtbaarheid van de aanliggende sluis) gedraaid, wat ook impact had op bijvoorbeeld de bezonning van de gebouwen.

Waar de gebouwen initieel geliefd waren omwille van hun moderniteit en goede bouw, werden ze doorheen de jaren gekenmerkt door verval en gevoelens van onveiligheid. Het type van bewoners veranderde doorheen de jaren (o.a. door een hoge instroom van mensen van buitenlandse herkomst), wat ook de sociale realiteit in de blokken veranderde.

Vandaag de dag gaat de derde en laatste rabottoren tegen de vlakte. In de plaats van de torens komen nieuwe sociale woningen, maar deze keer van een iets kleinere schaal.

Beelden van de Rabottorens vroeger en nu (Bron: <http://sogent.be/hoog-en-droog-het-verhaal-van-de-rabottorens>)

1978

Silvertoptorens Antwerpen

Architect: Jules De Roover
Locatie: Antwerpen
Grootte: 525 wooneenheden

Onder leiding van architect Jules De Roover werden in Antwerpen de drie Silvertoptorens gebouwd. De torens zijn gesitueerd aan de Kolonel Silvertoplaan in Kiel. De bouw ging er in 1974 van start in opdracht van de Goede Woning (latere Woonhaven). De Roover ontwierp de torens in de Brutalistische stijl, een stroming die volgde op het Modernisme. Kenmerkend voor het Brutalisme zijn de geografische vormen, de repetitiviteit en de zichtbaarheid van de betonnen structuur.

De Goede woning (of ook wel de Antwerpsche Maatschappij van Goedkope woningen) was in Antwerpen de eerste sociale huisvestingsmaatschappij. Zij had als doel om 'gezonde woongelegenheden op te richten voor de aangeslotenen'. De economische crisis zorgde er echter voor dat de Stad Antwerpen de belangrijkste aandeelhouder werd en het doelpubliek vergrootte. De Goede woning werd gezien als een vooruitstrevende woningmaatschappij die toparchitecten gebruikte voor de bouw van sociale woningbouw.

In 2004 startte men met de renovatie van de drie torens omdat ze zowel bouwfysisch als organisatorisch problemen vertoonden. Er stonden 80 van de 600 appartementen leeg, de torens hadden weinig relatie met hun omgeving en ze hadden een slecht imago. In 2013 werd de derde en laatste toren gerenoveerd. De drie torens geven nu samen plaats aan 525 sociale woningen. Daarnaast er zijn ook ruimtes voor gemeenschapsfuncties zoals een winkel en een sociaal centrum. Bovendien werd er een aansluiting gemaakt op de bestaande tentoonstellingswijk met nieuwe functies in de sokkels en via trage wegen.

Silvertoptorens vroeger en nu (Bron: <http://www.a33.be/projecten/sociale-woningbouw/silvertoptorens>)

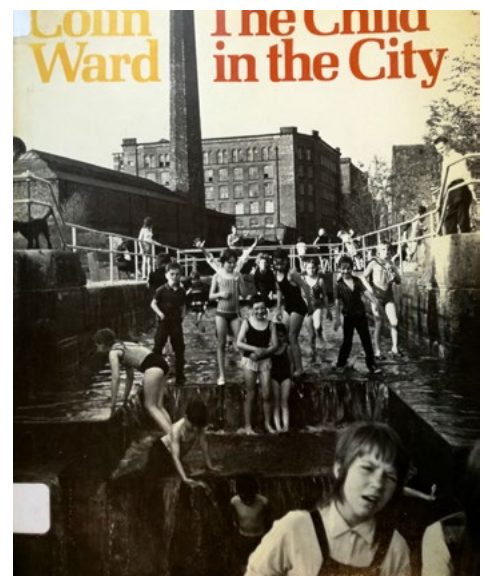
Child in the City (boek: C. Ward)

"... I don't want a childhood city. I want a city where children live in the same world I do. If we seek a shared city, rather than a city where unwanted patches are set aside to contain children and their activities, our priorities are not quite the same as those of the crusaders for the child."

Child in the City is een boek geschreven door Colin Ward rond the thematiek van kinderen in de stad, en hoe deze stad als leefwereld fungeert voor hen. In het boek verwijst hij naar het vele onderzoek dat al gedaan is over de relatie tussen kind en stad, en het geeft een mooi overzicht over het belang dat de (stedelijke) ruimte heeft tijdens de ontwikkeling van het kind. Het boek benadrukt sterk dat 'het kind' een relatief nieuw concept is, met enkele interpretatieve problemen. Volgens hem bestaat 'het kind' niet. Ieder kind is anders, en heeft bijgevolg andere noden en wensen, ook als het op ruimte aankomt. Anderzijds wordt de stelling dat 'kinderen zullen spelen, ongeacht waar of hoe' regelmatig herhaald, mogelijks om te duiden op de nutteloosheid van de pogingen om ruimtes te creëren die 'niet voor kinderen' zijn.

Het boek is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken die zich elk verdiepen in een specifiek aspect van hoe kind en stad zich tot elkaar (kunnen) verhouden. Onderstaand een aantal thema's die in het boek behandeld worden: *het ideaalbeeld van wat volgens ouders de juiste locatie is voor kinderen om op te groeien, het perspectief van het kind bij het lezen van de ruimte, zintuiglijkheid, belang van de straat (vergelijking vroeger en nu) en de gevaren van het verkeer, de fiets en andere mobiliteitsvormen voor het kind, het belang van privacy, het gevaar van isolatie, armoede in de stad, de suburbs als leefruimte, toe-eigening van ruimtes, aanpassingsvermogen van kinderen en hun vermogen om de ruimte aan te passen, de positieve en negatieve aspecten van formele opleidingsinstellingen, en anderzijds de stad zelf als pedagogische ruimte, genderverschillen tussen jongens en meisjes, spel als protest tegen de overheersing van de belangen van volwassenen in de ruimte, geld verdienen in de stad, enkele referentieprojecten, ...*

Voor Colin Ward was het al duidelijk dat het kind niet een passieve 'groep' mensen was, maar dat ze als medeburgers moeten beschouwd worden, die gebruik maken van alle ruimtes die ze voorhanden hebben. Uit zijn boek vallen verschillende elementen te halen die bijdragen tot wat verstaan kan worden als een 'kindvriendelijke omgeving', maar hij bekijkt dit zeker niet als een statisch gegeven.

"The task of environmental design is not to provide a terminal retirement home for our civilization, but to guide the evolution of our surroundings in such a manner that we might find delight and assurance both in the process and the stages that it takes us through..."

Onderzoek Lia Karsten

Lia Karsten is een Nederlandse professor geaffilieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Ze heeft sinds 1995 uitgebreid gepubliceerd over thema's omtrent gezinnen en kinderen in stedelijke omgevingen. Onder andere over hoe de woonomgeving de mogelijkheden van opgroeiende kinderen en tieners beïnvloedt.

Een recent boek: de nieuwe generatie stadskinderen, is gepubliceerd in 2016 en vertrekt vanuit de vaststelling dat er steeds meer kinderen en tieners opgroeien in de stad, en stelt de vraag hoe hiermee (ruimtelijk) omgegaan kan of moet worden.

Daarnaast heeft ze ook specifiek gezinnen in Hong Kong onderzocht en hoe deze woonomgeving een effect heeft op het leven van de kinderen in deze gezinnen. De bevindingen zijn gepubliceerd in het artikel 'Middle-class households with children on vertical family living in Hong Kong' in *Habitat International*.

Cover van het nieuwste boek van Lia Karsten: De nieuwe generatie stadskinderen

1979

Europark Antwerpen

Architect: ontwerpwedstrijd (1933) en aanlegwedstrijd (1961), het uiteindelijke ontwerp is een samenvoeging van verschillende ideeën uit verschillende plannen.

Grootte: 18 woontorens voor 2.900 gezinnen

Locatie: Antwerpen, Linkeroever

In de jaren '30 werd Linkeroever voor het eerst bebouwd met eengezinswoningen. Echte stapelbouw (zeven tot twaalf verdiepingen) en lagere appartementsbouw (drie tot vijf verdiepingen) volgden later in rond de jaren '50, vooral aan de brede lanen die doorheen het gebied liepen. Later volgde als reactie op de woningnood en de verwachte bevolkingsgroei op Linkeroever ook het hoogbouwproject Europark. In 1961 werd er een aanlegwedstrijd uitgeschreven voor de bouw van de nieuwe parkwijk. Het doel was een monumentale wijk welke ook de interesse voor het wonen op Linkeroever zou opwekken. De wedstrijd kende twee winnaars (Aelbrecht, Brunswijck, Mourea en Wathelet) waaraan gevraagd werd om collectief te werken aan een plan van aanleg. Het nieuwe project werd EUROPARK gedoopt en de twee sociale huisvestingsmaatschappijen zouden instaan voor de uitvoering ervan. Om de kost van het project te drukken werd er met industriële seriebouw gewerkt.

Europark is een sociale woonwijk met 18 sociale hoogbouwblokken. De wijk beantwoordt gedeeltelijk aan de modernistische principes van vrijstaande hoogbouwblokken in een parkomgeving. De woontorens werden tussen 1967 en 1979 gebouwd en passen zich in in het breder geheel van Linkeroever als een zeer rationeel gepland en gebouwd geheel. Door de oliecrisis heeft het project vertraging opgelopen en werd het project in twee fasen uitgevoerd. Voor de tweede fase waren er minder financiële middelen voorhanden, wat ook merkbaar is aan de gebouwen zelf. Ook werd er, net als in andere modernistische stapelbouwprojecten, bespaard op enkele geplande gemeenschappelijke voorzieningen. Zo was er bijvoorbeeld een brug voorzien over de Charles De Costerlaan om de twee delen van Europark met elkaar te verbinden. Deze brug is nooit uitgevoerd. Maar ook binnen de wél uitgevoerde delen werden er foutjes bespeurd: ingangen van gebouwen waren donker en winderig. De theorie van sociale binding tussen bewoners bleek in de praktijk niet te werken. De vertaling van de straat in het bouwblok naar een kale gang werkte in de praktijk ook niet.

Recenter gebeurde er op Europark nog een ingreep onder de naam IGLO (Intergenerationeel project Linkeroever). Binnen dit project werden er in de wijk seniorenflats, een woonzorgcentrum, een sociaal restaurant, een jeugdhuis, kinderopvang en buurtsporthal gepland. Alsook werd er een nieuwe verbindingsweg getrokken tussen de Halewijnlaan en de Gloriantlaan.

Beelden van Europark, Antwerpen (Bron: eigen foto's)

1979

Internationale jaar van het kind

Het thema 'kind' als onderwerp voor een internationaal jaar voor de UN is een omstreden thema. Ten eerste omdat er binnen de UN zelf een soort 'moeheid' ontstond over de jaarthema's, en de grote kosten die hieraan verbonden hingen. Anderzijds omwille van het 'politiseren' van een bepaald thema. Oneensheid over een bepaald thema over de grenzen van de UN heen had al eerder verdelling gezaaid bij bv. het internationale jaar van de vrouw. Over kinderen leek deze verdeling er echter minder te zijn.

Het jaarthema kan gedeeltelijk gezien worden als een gevolg van het uitschrijven van de internationale rechten van het kind in 1959. Het is een geesteskind van Moerman, een Belgische Katholieke priester, die het idee rond het thema sterk gelobbyd heeft.

Het houden van het 'jaar van het kind' hield in dat er een grote openingsceremonie gehouden werd, om een bewustwording te creëren rond de problematieken die te maken hebben met kinderen over heel de wereld (armoede, slavernij, kindsoldaten, honger, ...). Het kan gezien worden als een promotiejaar om bepaalde doelen te halen, specifiek rond kinderen en tieners. Dit gebeurt dan door het doen van onderzoek tot het uitvoeren van concrete ingrepen in de praktijk. Internationale discussies rond het thema 'kinderen' werden gehouden op de verschillende conferenties die binnen dit jaar georganiseerd werden.

De 'operatieve vraag' van het jaar was "to determine whether and how far 'the best' was being delivered in countries around the world, and how much closer to 'the best' every country, rich and poor, might reach." Met 'the best' wordt hier bedoeld alles wat gedaan kan worden om kinderen en tieners een zo goed mogelijk leven te geven.

Boek (boven) en postzegel (onder) van het internationale jaar van het kind (1979)

Kinderen in de stad (boek)

Publicatie door de Koning Boudewijnstichting in het jaar 1979: het internationaal jaar van het kind. Met deze publicatie wil de stichting de aandacht voor de stad als woon- en leefomgeving voor kinderen in de verf zetten.

“Bij stedelijk design moet altijd en overal rekening worden gehouden met de noden van de kinderen. De stad moet alle kansen bieden om de totale ontwikkeling van de kinderen mogelijk te maken. Een aantrekkelijke stad is in de eerste plaats een stad die de kinderen aanspoort tot deelname aan het dagelijks leven, een stad die kinderen integreert.”

Het boek vertrekt vanuit enkele stellingen: (1) verminderde ruimte voor kinderen om te spelen, (2) vertrekkende vanuit een visie op de ontwikkeling van het kind, (3) Sterke focus op het belang van ‘het spel’, (4) er is weinig betrokkenheid (zeggenschap) van kinderen over hun (directe) (woon)omgeving, (5) recht op spel is nog niet verwerkt in stedenbouwkundige planningsvoorschriften, (7) Participatie en integratie zijn belangrijke mogelijkheden om kinderen “op te voeden tot burgers die in harmonie zullen kunnen leven met hun totale omgeving”.

Vanuit deze principes en stellingen wordt er in 4 hoofdstukken: (2) inventariserend deel voor speelruimtes, (2) focus op de omgeving als speelomgeving, (3) leefbaar maken van dichtbevolkte gebieden, (4) raadgevingen om boeiende speelruimtes te creëren.

Dit betekent dat er zeer concrete voorbeelden en voorstellen gedaan worden over ruimtes voor en van kinderen. Dit gaat niet enkel over fysieke ingrepen maar bv. ook over socio-culturele omgevingen. Het boek spreekt zich overigens negatief uit over hoogbouw (+4 verdiepingen) en geeft “mogelijke oplossingen om het kwaad voor de jonge flatbewoner zoveel mogelijk te beperken”.

1979

Leiekaai Gent

Architect: /

Grootte: 274 appartementen (222 met één slaapkamer, 72 met twee slaapkamers)

Locatie: Gent

De appartementen aan de Leiekaai bevinden zich tussen de Vlasgaardstraat en de Leie zelf. Aan de overkant van het water staan 3 Amelinckx-blokken, die in een compleet andere typologie gebouwd zijn. De woningen zijn in eigendom van de sociale huisvestingsmaatschappij de Gentse Haard. Deze appartementen zijn gebouwd begin jaren '80, nadat de grootste golf van modernistische hoogbouw gepasseerd zijn. Deze gebouwen zijn kleiner in schaal en meer gevarieerd in materiaalgebruik.

Gebouw aan de Leiekaai
(Bron: <http://www.degentsehaard.be/Onze-woningen/Gent/Leiekaai>)

1989

Kinderrechten

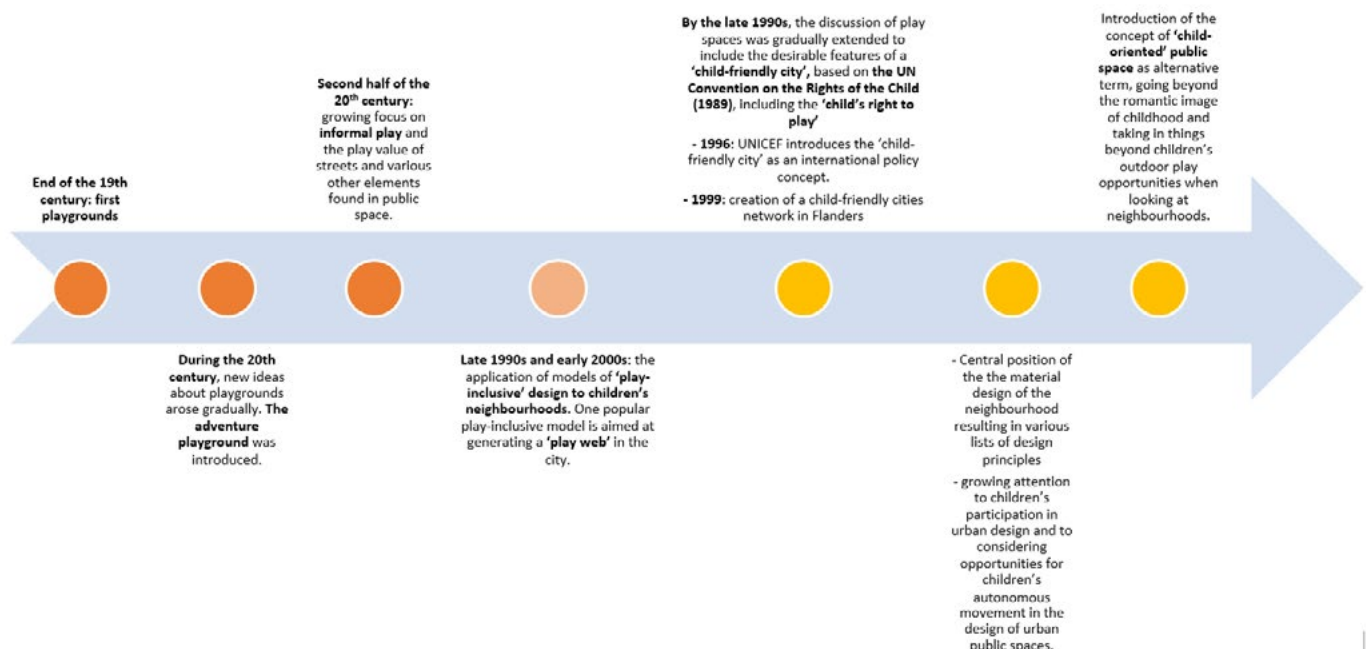
Het Kinderrechtenverdrag werd op 20 november 1989 unaniem aangenomen door de Verenigde Naties. Het is een internationale overeenkomst die de specifieke rechten voor kinderen erkent. Het verdrag, dat werd ondertekend door 196 landen, erkent de burgerlijke, politieke, economische, sociale en culturele rechten van kinderen en is juridisch bindend. België ratificeerde het Verdrag in 1991.

De invoering van het kinderrechtenverdrag had een grote invloed op de (ideale) mentale, maar zeker ook fysieke ruimte voor kinderen. Enkele belangrijke data in dit opzicht:

1996: UNICEF introduceert de 'child-friendly city' als een internationaal beleidsconcept

1999: Oprichting Vlaams netwerk kindvriendelijke steden

2014: Eerste uitreiking label 'Kindvriendelijke steden en gemeenten'

Beleid Vancouver

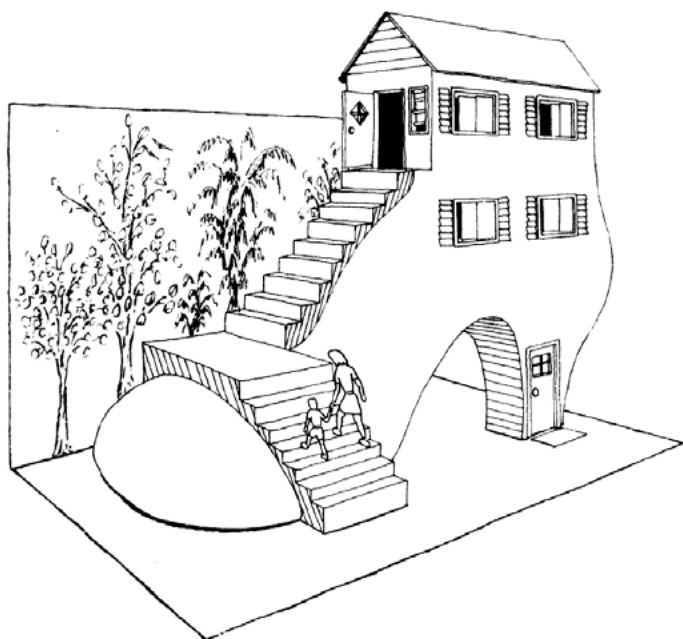
De stad Vancouver keurde in 1992 een beleidsdocument goed dat de kwaliteit van verticale woonomgevingen voor gezinnen met kinderen mee moet bewaken. Dit gebeurt aan de hand van enkele voorschriften die in rekening gebracht moeten worden bij het ontwikkelen van nieuwe woonomgevingen, en moet gezien worden als een aanvulling van al bestaande reguleringen.

Het zelf geformuleerde doel is *"to address the key issues of site, building and unit design which relate to residential livability for families with children."*

Het document bevat een aantal zeer concrete gequantificeerde aanbevelingen, maar er wordt gesteld dat deze eerder richtinggevend zijn dan absoluut. Het grootste deel van de richtlijnen zijn eerder van een conceptueel niveau en geven aandachtspunten voor een kwalitatieve woonomgeving.

Het document is opgedeeld in 3 delen, gebaseerd op het verloop van een planningsproces: projectplanning, projectontwerp en ontwerprichtlijnen voor de wooneenheid. Binnen elk van deze 'delen' worden er verschillende richtlijnen geformuleerd die gericht zijn op het behalen van een concreet 'doel' (voorbeeld achteraan). Elke richtlijn heeft op zijn beurt een 'doel', verschillende 'criteria', en een discussie waarom het doel geformuleerd wordt.

Andere steden volgen het voorbeeld van Vancouver. Zo formuleerde Toronto (CAN) en Victoria (AUS) ook al ontwerprichtlijnen voor stapelbouw(omgevingen).

2.2 Surrounding Land Uses

2.2.1 Objective:

Housing for families with children should be protected from conflicts with adjacent land uses.

2.2.2 Criteria:

Care should be taken when family housing is developed on sites adjacent to non-residential land uses to provide for physical separation and security and for visual and acoustic privacy. Mixing of non-residential uses on the same site as family housing requires clear separation of pedestrian and vehicular access, distinct and separate parking areas, and secure, semi-private open space for the family project.

2.2.3 Discussion:

Residents' satisfaction is dependent on lack of intrusion by strangers and control of the housing site. Parents do not want their children to play in areas easily accessible to strangers. Uncontrolled access also increases opportunities for theft and vandalism. Experience indicates that children will play throughout the site. Where there are non-residential uses on the same site as family housing, children may be attracted to playing in inappropriate and unsafe areas. Teenagers, particularly, tend to hang out in commercial areas. Consequently, if mixed uses are planned, the design should take this into consideration. Guideline 4.2 on "Privacy" describes the criteria for visual and acoustic privacy.

Coverafbeelding van, en uitknipsel uit het beleidsdocument van Vancouver

1996

Decreet ruimtelijke ordening

Dit decreet beoogde de ruimtelijke structuurplanning in Vlaanderen een decretale basis te geven.

Ook in 1996, op 22 oktober, voerde het Vlaams parlement een doorgedreven coördinatie van de stedenbouwwet door (waardoor, wat men 'de gecoördineerde stedenbouwwet' noemt, werd goedgekeurd).

Dit decreet werd opgeheven door het decreet Vlaamse raad van 27-03-2009.

Ruimtelijke structuurplannen

De ruimtelijke Structuurplannen moesten een opvolging worden van de verouderde gewestplannen, maar hebben nooit de juridische draagkracht gekregen die nodig is om echt toegepast te worden. De plannen werden op verschillende niveaus gemaakt (gewest, provincie en gemeente) en werkten volgens het subsidiariteitsprincipe. Dit wil zeggen dat plannen op een lager niveau moeten conformeren aan de structuren van hogere plannen.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) is dus een door het Vlaams gewest opgemaakt ruimtelijk structuurplan dat de gewenste toekomstige ruimtelijke ordening in Vlaanderen coördineert. De opmaak van het RSV is verankerd in de wetgeving (vanaf 2010 de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening).

Voor ruimtelijke ordening is een beleid op lange termijn van groot belang. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen is sinds 1997 een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. Eigenlijk is het geen plan maar een visie. Een visie die aangeeft hoe we in Vlaanderen best met onze ruimte omgaan. We moeten investeren in onze steden, zodat dit aangename plekken zijn om te wonen. Wat nog rest aan groen en open ruimte moeten we bewaren. Dat is de krachtlijn van het plan. De consequenties van deze visie worden in detail en op wetenschappelijk onderbouwde wijze uitgewerkt voor de stedelijke gebieden, het buitengebied, de economische gebieden en de ruimte voor infrastructuur.

Om in te spelen op nieuwe ruimtelijke uitdagingen wordt het plan geregeld herzien. Dit gebeurde voor het laatst in de periode 2010-2011. Parallel aan de verdere uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen bereidt de Vlaamse Regering een nieuw Beleidsplan Ruimte voor (*zie Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, 2016*).

Decreet Vlaamse wooncode

In navolging van enkele internationale ontwikkelingen en verdragen werd in 1994 het recht op wonen wettelijk verankerd. Artikel 23 van de Belgische grondwet bevat de erkenning van een aantal sociaal-economische grondrechten, gekoppeld aan het concept van menselijke waardigheid. Het gaat om het recht op arbeid, het recht op sociale, medische en juridische bijstand, de bescherming van een gezond leefmilieu, het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing en het recht op behoorlijke huisvesting.

Constitutioneel verankerde grondrechten dienen verder vorm te krijgen door interventies van de bevoegde regelgevers. Als gevolg van de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende overheden krijgen deze grondrechten niet enkel een federale maar ook een regionale en lokale invulling. In België ligt de bevoegdheid inzake huisvesting grotendeels bij de gewesten. Bijgevolg bevatten de regionale regelgevingen een verdere concretisering van het recht op wonen. Zo zijn er de Code Wallon du Logement, de Brusselse huisvestingscode en de Vlaamse Wooncode, die in 1997 door de Vlaamse decreetgever werd uitgevaardigd.

Dit decreet kan worden beschouwd als de wetgeving voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het uitgangspunt is dat iedere burger recht heeft op een behoorlijke huisvesting. Dit wil men verwezenlijken door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen. Dit zijn woningen gelegen in een goede omgeving, van goede kwaliteit, beschikbaar voor een betaalbare prijs én met woonzekerheid. Aan het decreet zijn al herhaaldelijk aanpassingen gemaakt, en het wordt nog steeds regelmatig herbekeken.

Decreet ruimtelijke ordening

Dit decreet trad in werking op 1 mei 2000. In dit decreet wordt een overgangsperiode bepaald waarin er overlap zal bestaan tussen meerdere bepalingen uit de stedenbouwwet van '62 en nieuwe bepalingen. Het decreet van 24 juli 1996 werd wel opgeheven om geïncorporeerd te worden in de nieuwe reglementering.

Het decreet bevat tal van vernieuwingen. Er wordt onder meer het beginsel van de subsidiariteit verklaard, dat impliceert dat elke overheid zich bezighoudt met de materies die geëigend zijn om op het bewuste niveau te worden geregeld. Daarnaast bepaalt het decreet dat de plannen van aanleg geleidelijk vervangen zullen worden door ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP's). Ook werd de vergunningsprocedure gemoderniseerd en werden er tal van andere veranderingen doorgevoerd.

Nieuwe millennium, heden

Ondertussen leidt het verspreid individueel woningbezit in Vlaanderen tot verschillende problemen op stedelijk en gewestelijk niveau, die de overheid handenvol geld kost. (denk hierbij aan filevorming, hoge kosten voor nutsvoorzieningen en wegen, slechte luchtkwaliteit, wateroverlast, ...) Dit leidt tot beleidsmatige keuzes van centralisatie en verdichting. Stapelbouw wordt opnieuw als mogelijkheid naar voren geschoven als typologisch antwoord.

Daarnaast bestaat er een groeiende interesse om in appartementen te wonen (o.a. door het prijsverschil met individuele woningen). Dit leidt tot de actuele 'verappartementisering', wat een negatieve bijklank heeft. Ook stadskernen herleven. Er is een nieuwe interesse in de stad als levendige woonomgeving (o.a. ten gevolge van stadsvernieuwingsprojecten).

De huidige vastgoedmarkt wordt ook gekenmerkt door de opkomst van nieuwe woon- en samenlevingsvormen: kangoeroewoning, co-housing, samenhuizen, ... Er is ruimte voor experiment. Stapelbouw wordt ook in dorpen een feit en in deze omgeving is hier nog maar weinig ervaring mee. De vraag bestaat dus hoe hiermee omgegaan moet worden. Hoe moet men stapelbouw rijmen met de 'identiteit' van de Vlaamse dorpen.

Veel van de nieuwe appartementsbouw is gericht naar jonge tweeverdieners of ouderen. Dit is één van de redenen dat stapelbouw nog vaak als 'gezinsonvriendelijk' wordt bestempeld: er bestaat nog steeds een gebrek aan goede Vlaamse voorbeelden van geslaagde projecten.

Op internationaal niveau bestaat er nog steeds onzekerheid over stapelbouw als residentiële typologie, maar maken technologische en bouwtechnische vooruitgang het mogelijk om steeds hoger te bouwen. Dit uit zich in prestigieuze hoogbouwprojecten die steeds hoger worden.

Woonbonus

De woonbonus werd in 2005 in België ingevoerd. Kort samengevat geeft de woonbonus een belastingvermindering aan wie een lening afsluit om een woning te kopen of te bouwen en er vervolgens zelf in te wonen.

Het systeem is, sinds de inwerkingtreding, al verschillende keren hervormd: in 2015 kwam er de nieuwe Vlaamse woonbonus en vanaf 2016 geldt het systeem van de geïntegreerde woonbonus, voor zowel enige als niet-enige woningen. Op welke woonbonus iemand recht heeft, hangt af van het moment waarop de lening werd afgesloten.

Er is kritiek op de woonbonus omdat deze de prijs van woningen zou opdrijven totdat de hogere prijs (en hogere aflossingen) de extra woonbonus compenseren. Daarnaast wordt het omgekeerd herverdelend karakter van de woonbonus vaak als sociaal onrechtvaardig gezien: personen of gezinnen die niet in staat zijn een eigen woning aan te schaffen, kunnen geen gebruik maken van dit voordeel waardoor het nog moeilijker wordt om over te stappen van een huurwoning naar een koopwoning.

Decreet grond- en pandenbeleid

Het decreet Grond- en Pandenbeleid werd in 2009 ingevoerd met de bedoeling om wonen betaalbaar te maken voor iedereen. Het decreet geeft zowel aan de overheid, particulieren als de private bouwsector een aantal instrumenten (en verplichtingen) om hiertoe initiatief te nemen.

Het betreft onder meer de volgende maatregelen:

Activering onbebouwde percelen en leegstaande panden

Elke gemeente moet jaarlijks een inventaris opmaken van onbebouwde percelen. Elke gemeente moet ook jaarlijks een inventaris opmaken van leegstaande panden (= alle panden die minstens 1 jaar leeg staan).

Activering gronden van openbare besturen

De gemeenten moeten een inventaris bijhouden van gronden en panden van (semi-)openbare besturen. Voor het bebouwen van die gronden geldt dat er minstens 20% en hoogstens 40% van het aantal te verwezenlijken woningen en/of kavels als sociaal woonaanbod moeten gerealiseerd worden.

Bindende objectieven m.b.t. het te realiseren aantal extra sociale huur- en koopwoningen en sociale kavels per gemeente

Teneinde het bijkomend sociaal woonaanbod te realiseren, hanteert de Vlaamse Regering een stappenplan waarbij een bindend sociaal objectief wordt omgezet in concrete sociale bouwnormen die aan een verkavelaar/bouwheer worden opgelegd door middel van sociale lasten die overheden/projectontwikkelaars op een aantal vastgestelde wijzen kunnen realiseren (deze regel is intussen weer weggehaald).

Vertical Living Kids

'Creating supporting high rise environments for children in Melbourne, Australia' is de subtitel, en stelt meteen het doel van dit 18-maand durende onderzoek. Het onderzoek verkent enerzijds via verschillende belevingsonderzoeksmethodes de individuele mobiliteit van kinderen, en gaat anderzijds op zoek naar best practices. Enkele bevindingen die uit het onderzoek komen:

(1) er bestaan grote verschillen in individuele mobiliteit tussen kinderen in sociale huisvesting en private huisvesting.

(2) De afstand tot scholen en publieke groene ruimtes bepalen mee de individuele mobiliteit van kinderen. Als de afstanden respectievelijk kleiner zijn dan 800m (scholen) en 400m (groene ruimtes), verhoogt dit de individuele mobiliteit.

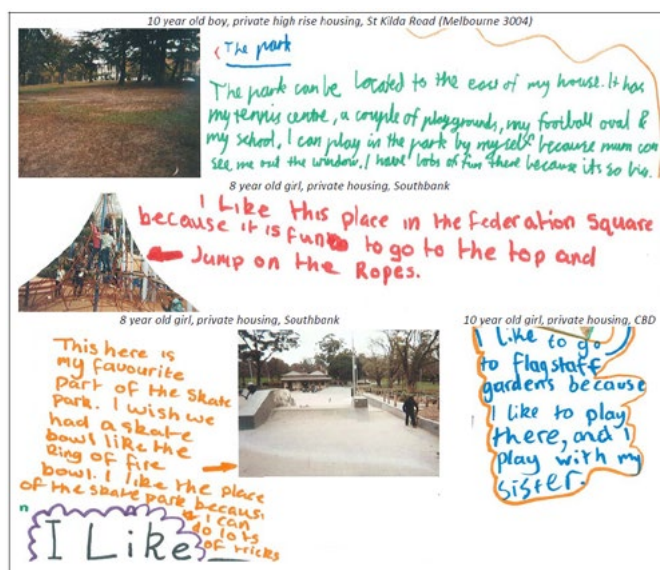
(3) De waardering van ruimtes door kinderen wordt beïnvloed door onder andere de toegankelijkheid, mogelijkheden tot spel en socialisatie en de afstand tot de woning.

Voor de good practices komt het onderzoek onder andere uit bij Singapore en Vancouver. Singapore omdat ze een duidelijke hiërarchie in publieke ruimtes voorzien en inzetten op de wandelbaarheid van deze omgeving en de verschillende mobiliteitsvormen. Daarnaast voorzien ze ook een grote diversiteit aan woonvormen binnen de stapelbouwtypologie. Vancouver wordt aangehaald omwille van hun regulering die rekening houdt met kinderen en tieners en bv. de informele controle op publieke ruimtes.

Vanuit deze bevindingen en voorbeelden stelt het document enkele lijnen van actie voor, bruikbaar voor federale en lokale overheden. Deze gaan voornamelijk over het oprichten van specifieke ontwerprichtlijnen voor stapelbouwwomgevingen, en anderzijds over het betrekken van kinderen en tieners in de ontwerppraktijken.

Foto-collages van interviews gedaan met kinderen uit Melbourne

2010

Burj Khalifa

Architect: Adrian Smith van Skidmore, Owings & Merrill

Locatie: Dubai, Verenigde Arabische Emiraten

Grootte: hoogte van 829,8m

De Burj Khalifa is momenteel de hoogste toren ter wereld. Het nam deze titel over van de 'Taipei 101' in Taiwan. Het gebouw staat symbool voor de welvaart van een land en de bouwkundige overwinningen die gehaald zijn.

Het gebouw bevat arabische architecturale elementen uit de regio. De eigenlijke bouw van de toren werd bekritiseerd omwille van enkele zelfmoordplegingen en de lage lonen die de arbeiders kregen. Het project is deel van een groter project waarin 30.000 wooneenheden gepland worden in het centrum van Dubai.

Zicht op de Burj Khalifa (Bron: <http://www.travelandleisure.com/attractions/secrets-of-burj-khalifa>)

Groen Kwartier Antwerpen

In de wijk Haringrode in het district Antwerpen ligt het Groen Kwartier. Deze naam verwijst naar het oude Militair Hospitaal Kwartier en het huidige groene karakter van de site (8ha park). De grote site wordt sinds 2010 dankzij een publiek-private samenwerking (AG Vespa, Vanhaerents Development & Matexi) omgevormd tot 't Groen Kwartier, een nieuwe woonwijk voor 400 gezinnen. De eerste bewoners trokken erin in januari 2011. Het is een voorbeeld van hoe oud patrimonium een nieuwe invulling kan krijgen als woonomgeving.

De wijk bestaat uit 3 appartementblokken; nieuwbouwhuizen; gerenoveerde herenhuizen (vroegere Militair Hospitaal officiershuizen); en gerenoveerde loftgebouwen (vroegere militaire hospitaalgebouwen) en ook verschillende bedrijfjes en voorzieningen vinden er hun plaats.

Bron: <https://www.matexi.be/nl/projecten/antwerpen/antwerpen-t-groen-kwartier>

2012

Lange Velden Wondelgem

Architect: Crepain Binst

De wijk Lange velden bestaat uit verschillende onderdelen, waaronder een deel individuele eigendomswoningen, en anderzijds (sociale) appartementen, huur en koop.

Het sociale wooncomplex is gelegen in de Helmkruidstraat in Wondelgem. Het project werd in 2012 getekend door Crepain Binst Architecten en bestaat uit 48 huurappartementen die in eigendom zijn van De Volkshaard. Zestien van deze appartementen zijn verhuurd aan mensen met een inwonend kind.

Naast de sociale huisvesting zijn er op dezelfde ook nog 6 kleinere appartementsgebouwen ('urban villa's) gezet welke verkocht en verhuurd worden aan particulieren.

Beeld op de sociale woningen in de wijk Lange Velden (Bron: eigen foto)

2016

UP-site Brussel

Architect: David Chipperfield, Yves Lion, Michel Verliefden.

Locatie: Brussel

Grootte: 42 verdiepingen

De UP-site of Premiumtoren is een wolkenkrabber gebouwd door projectontwikkelaar Atenor in de Brusselse kanaalzone. De toren is met 42 verdiepingen en een hoogte van 143 meter de op twee na hoogste toren van België en de hoogste residentiële woontoren van België. De woontoren bevat verder ook voorzieningen zoals restaurants, een spa & wellness center, privé-bioscoop, crèche en speelruimte. Deze toren kan gezien worden in een (inter)nationale wedloop om de meest prestigieuze toren te bouwen. Dit is ook merkbaar in de prijzen van de appartementen, die voor velen dan ook onderwerp van kritiek vormen.

Zicht up de UP-site met de woontoren. (Bron: <http://www.atenor.be/nl/projects/77-up-site>)

Beleidsplan Ruimte Vlaanderen

De Vlaamse Regering keurde op 30 november 2016 het Witboek Beleidsplan Ruimte Vlaanderen goed. Dit is een belangrijke nieuwe formele stap op weg naar het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, dat het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (*zie fiche Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen 1997*) zal vervangen. Het Witboek BRV is een beleidsverklaring van de Vlaamse Regering (bevoegd minister voor Ruimtelijke Ordening is Joke Schauvliege, CD&V) die de strategische krachtlijnen schetst voor de ruimtelijke ontwikkeling voor de komende decennia.

De Vlaamse overheid wil via doordacht en zuinig ruimtegebruik ruimte creëren voor kwalitatief wonen en ondernemen, en tegelijkertijd de waardevolle open ruimte maximaal vrijwaren. Zo bepaalt het Witboek dat vanaf 2040 geen open ruimte meer zal worden aangesneden.

De fameuze 'betonstop' zal in twee fasen verlopen. Momenteel gaat er dagelijks 6 ha open ruimte verloren. Tegen 2025 mogen dat nog slechts 3 ha zijn, om in 2040 te landen op nul. Het BRV zet daarbij in op een verhoging van het ruimtelijk rendement met verweving van functies, hergebruik en tijdelijk ruimtegebruik, en op wonen en werken nabij collectieve vervoersknopen en voorzieningen.

Fragment van de cover van het Witboek

Hoogbouwnota Antwerpen

De Hoogbouwnota van Antwerpen, als deel van het hoogbouwbeleid van de stad, focust zich voornamelijk op de vormgeeflijke en locatiegebonden aspecten van de woonvorm. Het document doet uitspraken over de skyline, vorm van de gebouwen en de 'vernigbaarheid met ruimte en milieu'. Daarnaast worden er ook meer technische kwesties behandeld zoals licht, wind en geluid. Het document doet echter weinig uitspraken over bv. de 'sociale kwaliteit' van de woonomgeving voor bijvoorbeeld kinderen of tieners.

Zelf beschrijft de stad het doel van het document als: "kwaliteit garanderen door de opname van criteria in de vorm van een checklist en het voeren van een traject in dialoog. De checklist bestaat uit hoofdthema's waarin kwaliteitseisen, richtlijnen en aandachtspunten worden aangereikt voor de stedenbouwkundige inplanting en de architecturale uitwerking van hoogbouwprojecten. Hierdoor wordt eerst de locatiegeschiktheid nagegaan en vervolgens de architecturale geschiktheid."

Voor deze locatiegeschiktheid en architecturale kwaliteit worden er enkele voorwaarden geformuleerd, die echter nog vrij conceptueel blijven. Bv.: "Duurzaamheid: Een hoogbouwproject dient duurzame principes te benutten in alle stadia van de bouw en hetgebruik. Het moet kansen en mogelijkheden optimaliseren om een lage milieubelasting tot stand te brengen. Het gaat tenslotte om een omvangrijk bouwproject, dat een voorbeeldfunctie kan hebben."

Daarnaast is er ook een duidelijke bezorgdheid over de impact op de erfgoedwaarde van de stad (is een nieuwe hoogbouw wel te verenigen met de oude stadskern van Antwerpen?). Het document dient als een aftoetsingskader voor nieuwe bouwvragen waarin er een hoogbouwrapport wordt gevraagd dat dan door de GeCoRo wordt bekeken en beoordeeld.

Coverbeeld van de Hoogbouwnota Antwerpen

Vlaams Bouwmeester (L. Van Broeck)

In zijn Meerjarenprogramma 2017-2020 stelt Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck één boodschap centraal: wij mensen nemen te veel plaats in. Energie- en voedselproductie, industrie, bewoning, transport en allerlei vormen van grond- en vastgoedspeculatie zetten de open ruimte onder druk. En dit ondoordacht ruimtegebruik speelt dan weer een wezenlijke rol in de klimaat- en energiecrisis die ons allen voor enorme uitdagingen plaatst. Deze boodschap past in actuele discours rond verdichting en centralisatie.

De documentaire 'Plannen voor plaats' van Nic Balthazar toont hoe het beter kan. Door de juiste inzet van architectuur, stedenbouw en landschapsontwerp kan een nieuw ruimtelijk model worden ontwikkeld dat winsten oplevert.

Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck brengt een sterke boodschap voor verdichting en misschien zelfs 'ontharding' die nodig is om te antwoorden op de verschillende problematieken die veroorzaakt worden door het uitgesmeerde Vlaamse bebouwde landschap. (Bron foto: <https://radio1.be/de-brusselse-favorieten-van-leo-van-broeck>)

pwo BLOK onderzoek

Titel: Sociaalruimtelijk en ontwerpend onderzoek naar de betekenisgeving, leefbaarheid en ontplooiingskansen van kinderen en tieners in de context van stapelbouw

Team: *Promotor:* Sven De Visscher - *Co-promotoren:* Pieter Foré, Griet Verschelden, Ruben Joye, Greet De Brauwere - *Onderzoeksmedewerkers:* Marlies Marreel en Jo Boonen
Interdisciplinair onderzoek vanuit de vakgroepen Sociaal Werk en Architectonisch Ontwerp aan de Hogeschool Gent.

Looptijd: oktober 2016 tot oktober 2019

Toelichting: Heel wat kinderen en tieners groeien vandaag op in diverse contexten van stapelbouwomgevingen. Bovendien kan verwacht worden dat gestapelde bouw in de toekomst enkel relevanter zal worden, onder andere door beleidsmatige keuzes van centralisatie en densificatie, waar stapelbouw als typologie op aansluit. Het onderzoek vertrekt vanuit deze vaststelling dat kinderen en tieners opgroeien in deze omgevingen, eerder dan de (on)wenselijkheid ervan te bevragen. Gezien de woonomgeving een belangrijke rol speelt in de ontwikkeling en dagelijkse interacties van kinderen en tieners, wordt de vraag vooropgesteld naar de betekenisgeving, leefbaarheid en ontplooiingskansen die zij zelf definiëren in hun leefomgeving.

In onze zoektocht naar manieren om de leefbaarheid, kansen en betekenisvolheid van deze omgeving te versterken, schuiven we het concept van 'ruimtelijke kwaliteit' naar voor. In tegenstelling tot een categoriale logica die vaak gehanteerd wordt in discussies over de ruimte, focussen we niet op kinderen en tieners als aparte groep in de samenleving. Zij worden gezien als 'medeburgers' en krijgen een actieve rol toebedeeld in het onderzoeksproces. De focus komt te liggen op de woonomgeving zelf en de kwaliteit van de ruimte als gedeeld goed.

Om invulling te geven aan wat deze ruimtelijke kwaliteit (een goede betekenisgeving, leefbaarheid en ontplooiingskansen van de ruimte) dan precies betekent volgens kinderen en tieners, werken we binnen ons onderzoek vanuit 3 onderzoekssporen: (1) een inventariserende 'state of the art' van stapelbouw(onderzoek), (2) belevingsonderzoek en (3) ontwerpend onderzoek.

In de state of the art gaan we op zoek naar interessante referentievoorbeelden en informatie die al bestaat over kinderen en tieners in stapelbouw. In het belevingsonderzoek gaan we effectief in gesprek met kinderen over hun leefomgeving. In het ontwerpend onderzoek denken we (onder andere met studenten en stadsdiensten) na over de toekomst van specifieke stapelbouw-omgevingen.

Foto van de case Watersportbaan (Gent), waar ook de eerste tentoonstelling is doorgegaan

Foto van de studenten sociaal werk en landschapsarchitectuur aan het begin van het ontwerpend onderzoeksluik op de Watersportbaan

Foto van een groep kinderen waarmee we belevingsonderzoek doen op Europark, Linkeroever (Antwerpen), met op de achtergrond enkele van de woontorens.

Ontwerprichtlijnen Victoria

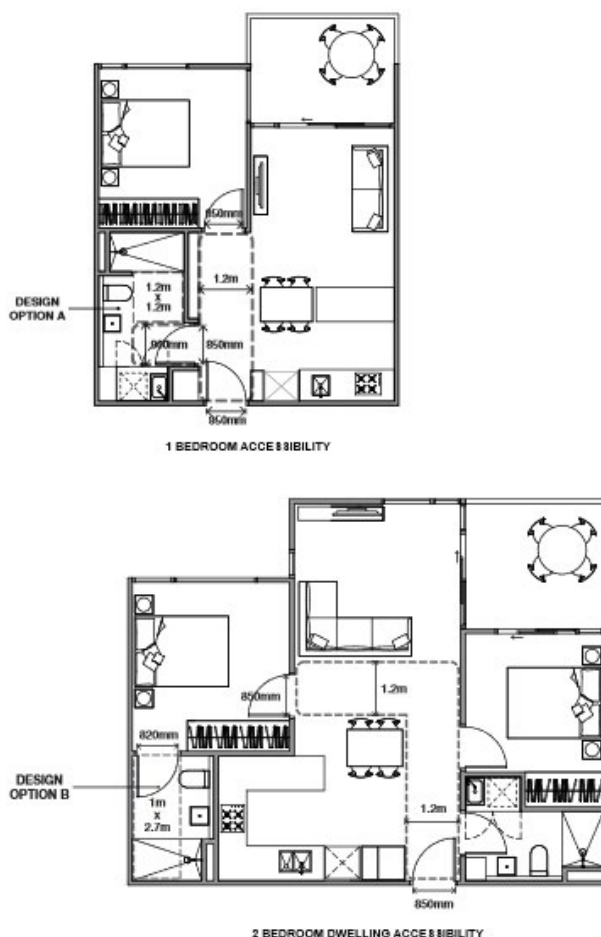
Dit is een document dat zeer duidelijke richtlijnen opstelt voor het ontwerp en de bouw van appartementen. In het document wordt een onderverdeling van richtlijnen gemaakt in (1) Site en oriëntatie van het gebouw, (2) gebouwprestaties en (3) Wooneenheden. Concreet behandelt het document onderdelen zoals bv. de gedeelde open ruimte, impact van geluid, de groenvoorzieningen in een gebouw etc.

Het vertrekt altijd van de 'waarom is dit belangrijk?'-vraag vooraleer ontwerpadvies te geven. Deze kan zeer technisch uitgewerkt zijn (bv. de grootte van boomspiegels wordt uitvoerig behandeld.) Het woord 'kinderen' komt echter maar één keer voor in het document, bij het deel toegankelijkheid. Het gaat hier dus echt om een meer technisch document met zeer concrete voorstellen tot inrichting.

Het document wordt gebruikt als aftoetsingskader bij nieuwe stapelbouwmgevingen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen gebouwen van 4 verdiepingen en lager, die beoordeeld worden ten opzichte van het traditionele aftoetsingskader van gebouwen, en gebouwen van hoger dan 4 verdiepingen, die dus een ander aftoetsingskader toegewezen krijgen.

Design guidance

Minimum accessible room dimensions

Uitknipsel uit het document over de aangewezen grootte van kamers in een appartement.

Growing UP! in Toronto

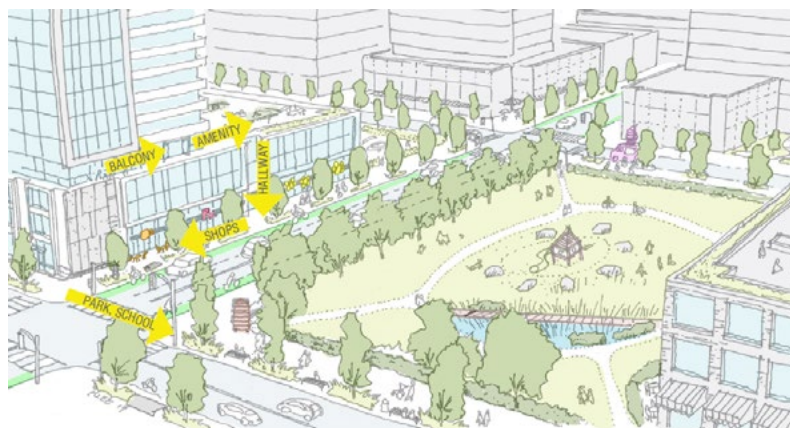
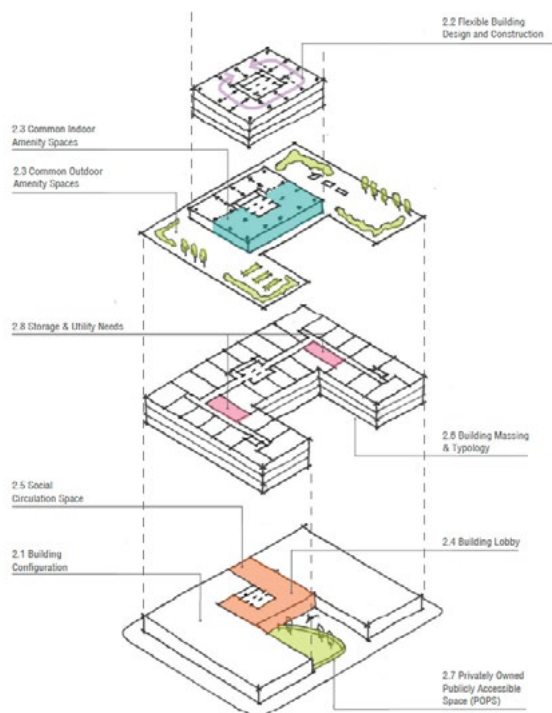
Het project heet Growing UP! in Toronto. Het document start gedeeltelijk vanuit de vaststelling dat hoogbouw in Toronto een steeds belangrijkere woonvorm wordt. Daarnaast wil de stad inzetten op gezinnen met kinderen, vanuit het geloof dat een stad die gezond is voor kinderen inherent een gezonde stad is om te wonen.

Ze gaan op gelijkaardige manier beleidsmatig om met deze thematieken zoals ook Vancouver dit doet (1992). Het beleidsdocument wordt gekaderd in een bredere beleidsmatige context, bekijkt kort de geschiedenis van hoogbouw in Toronto, en stelt vervolgens enkele doelstellingen naar voren: (1) diversiteit in woongelegenheden, (2) leefbaarheid en kwaliteit, (3) plannen vanuit kindperspectief.

Dit uit zich in richtlijnen die, net als in Vancouver, niet altijd quantificeerbaar zijn. Ze richten zich voornamelijk op de groep professionals die bezig zijn met de vormgeving en uitvoering van nieuwe woongelegenheden in de stad.

De richtlijnen worden opgedeeld in verschillende 'zones', elk met een andere focus: (1) Buurtrichtlijnen, (2) bouwrichtlijnen, (2) wooneenheid richtlijnen. Op deze manier wordt er getracht om op alle facetten van de directe woonomgeving in te spelen. Binnen deze 'zonering' worden er dan verschillende doelstellingen bepaald.

Enkele voorbeelden van dergelijke doelstellingen zijn: (1) Provide a variety of types of parks and open spaces that are easily accessible and meet a range of needs, of (2) Design high-quality, conveniently located child care facilities. Elk van deze wordt dan verduidelijkt met concretere richtlijnen.

Afbeeldingen uit het beleidsdocument Growing Up in Toronto